

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Odsjek za historiju
Katedra za arheologiju

**Problem metodološkog pristupa planiranju, implementiranju i
interpretiranju arheoloških nalazišta u Bosni i Hercegovini**

(završni magistarski rad)

Student: Azra Sarić, BA

Mentor: Doc.dr. Adnan Kaljanac

Sarajevo, 2018.

Sadržaj:

Uvod	3
Historijat istraživanja	4
Struktura plana arheoloških istraživanja	11
Izvještaji sa planovima implementacije i interpretacijom rezultata arheoloških nalazišta	20
Tabelarni prikaz elemenata plana i izvještaja	40
Tabelarni pregled elemenata plana u 7 uzoraka.....	40
Analiza tabelarnog prikaza elemenata plana u 7 uzoraka.....	41
Tabelarni prikaz elemenata izvještaja u 20 uzoraka	43
Analiza tabelarnog prikaza elemenata izvještaja u 20 uzoraka	44
Zaključak	46
Literatura	49
Sažetak.....	54
Summary.....	55
Biografija.....	56

Uvod

Arheološka nalazišta su nerijetko djelomično dokumentovana, što se uglavnom svodilo na interpretaciju ili izvještaj, bez bitnih elemenata metodološkog pristupa, koji podrazumijeva detaljno planiranje i izvještaj o implementiranju, te interpretiranju nalazišta. Sagledavajući metodološki pristup arheološkim nalazištima u periodu od 2005-2016. godine u Bosni i Hercegovini, mogu se uočiti značajni pomaci u dokumentovanju, ali još uvijek se uočava nedovoljna sistematičnost, koja bi se temeljila na tri značajna segmenta: plan, implementacija plana i interpretacija nalazišta. Najčešće se u dokumentaciji, koja podrazumijeva planove i izvještaje iz perioda 2005-2016. godina, nailazi samo na izvještaj ili interpretaciju arheološkog nalazišta, bez plana i bez podataka o implementaciji.

Predmet istraživanja ovog diplomskog rada jeste dokumentacija dostavljena nadležnim institucijama koja predstavlja prateću dokumentaciju istraživanja na arheološkom nalazištu (traženje dozvole za rad uz priloženi plan za istraživanje), kao i izvještaji koji opisuju aktivnosti na arheološkom nalazištu i interpretaciju istraživanja.

Cilj rada je analizirati sadržaje dostupne dokumentacije, sa posebnim osvrtom na Plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika „Arheološko područje-prahistorijsko naselje u Butmiru, općina Ilidža“ (Faza I), koji može poslužiti kao smjernica za standardizaciju sadržaja budućih planova i izvještaja, s obzirom da sadrži podatke o lokalitetu i razrađen plan primjene različitih metoda, kao i program zaštite i korištenja arheološkog lokaliteta u edukativne i kulturne svrhe, uz poštivanje parametara definisanih Valletta konvencijom, čiji je potpisnik i Bosna i Hercegovina.

Kao primjer dobre prakse i izvor podataka o elementima plana i izvještaja je i dokument MAP2 (Management of Archaeological Projects 1991) u kojem su arheolozi Velike Britanije standardizirali strukturu ovih dokumenata.

Ukupno je analizirano 7 planova i 20 izvještaja o arheološkim istraživanjima te usklađenost njihovih sadržaja sa zakonskim odredbama.

Historijat istraživanja

Dok se savremena arheološka nauka u razvijenim zemljama svijeta brine o povijesti čovječanstva i o načinu dokumentiranja svih segmenata istraživanja, u našoj zemlji još nije usklađena zakonska legislativa sa savremenim zahtjevima arheologije. Poratna društvena scena izdvaja malo novca za naučna istraživanja, a i edukovan i stručan kadar se tek u posljednje vrijeme upoznaje sa dometima svjetske arheologije.

Nakon raspada bivše Jugoslavije, Bosna i Hercegovina je postala samostalna država, međutim, zakon o općoj zaštiti baštine (*Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnog, historijskog i prirodnog naslijeđa iz 1985.*¹) je preuzet u neizmjenjenom obliku, a trebalo ga je prilagoditi i osavremeniti novom ustrojstvu države, što se nije desilo, jer isti zakon još uvijek egzistira na nivou Federacije BiH i Distrikta Brčko, dok je u Republici Srpskoj ovaj zakon prilagođen entitetskom nivou (*Zakon o kulturnim dobrima, 1995.*² i *Zakon o izmjenama i dopunama zakona o kulturnim dobrima*³).

Jedan od najvećih problema nakon rata predstavlja politička struktura zemlje koja je uspostavljena 1996. godine na temelju Daytonskog mirovnog sporazuma.⁴ U toj činjenici leži veliki broj problema. Za razumijevanje zakonodavno-pravnog okvira koji se odnosi na kulturu na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini potrebno je shvatiti historijski slijed nastao promjenama u organizaciji državne uprave. Bosna i Hercegovina se sastoji od dva entiteta, odnosno tri administrativno-upravne jedinice.

- a) Federacije Bosne i Hercegovine
- b) Republike Srpske
- c) Brčko distrikta

Federaciju i Republiku Srpsku čine 143 općine, koje se u Federaciji grupišu u 10 kantona. Kantoni imaju vrlo snažne ovlasti, a u Republici Srpskoj vlast je centralizirana u glavnom administrativnom središtu u Banjoj Luci.⁵ Federacija BiH, Republika Srpska, Brčko distrikt, 10 kantona i državni nivo Bosne i Hercegovine imaju odvojena autonomna ministarstva koja

¹ „Službeni List Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine“, godina XLI, broj 20 od 16. jula 1985. godine.

² „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 11/95

³ „Službeni glasnik Republike Srpske“, br.103/08

⁴ Ibid, 294.

⁵ Novaković, 2015, 133.

se često ne mogu usaglasiti.⁶ Federacijom i entitetom Republike Srpske upravljaju izabrani dužnosnici, dok u Brčko distriktu upravlja predstavnik kojeg imenuje Međunarodna zajednica, te lokalni parlament i ured gradonačelnika.

Zakon o provedbi odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika BiH (2002), koji je na državnoj razini, odnosi se isključivo na nacionalne spomenike, te se temelji na Aneksu 8 Daytonskog mirovnog sporazuma. Članove Komisije imenuje Predsjedništvo Bosne i Hercegovine.⁷ Komisija donosi odluke o proglašenju pokretnih i nepokretnih dobara nacionalnim spomenikom, primjenjujući Kriterije o proglašenju dobara nacionalnim spomenikom.⁸

Zavod za zaštitu spomenika pri Federalnom ministarstvu kulture i sporta je nadležan za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa. Zavod je odgovoran za stručni nadzor nad radovima konzervacije, restauracije i rehabilitacije nacionalnih spomenika i provedbu projekata zaštite koji se finansiraju iz budžeta Vlade FBiH.⁹ Unutar Federacije, samo neki od 10 kantona imaju upravna tijela za zaštitu baštine (Hercegovačko-neretvanski, Sarajevski kanton, Srednjobosanski, Tuzlanski, te Unsko-sanski kanton).¹⁰ Ostali kantoni nemaju upravnog ili drugog tijela nadležnog za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara. U Republici Srpskoj na istom nivou djeluje republički Zavod za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa Republike Srpske, a nadzor ove institucije provodi Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske.¹¹ Za distrikt Brčko nema propisa kojim je uređena zaštita kulturne baštine, već je nadležno tijelo za provedbu mjera na nacionalnim spomenicima *Odjel za prostorno planiranje i imovinsko - pravne poslove* Vlade Brčko distrikta BiH.¹²

Na kantonalnom nivou samo pet kantona je usvojilo zakon o naslijeđu, a to su Kanton Sarajevo (*Zakon o zaštiti kulturne baštine*)¹³, Zapadnohercegovački kanton (*Zakon o zaštiti i korištenju kulturno-povijesne i prirodne baštine*)¹⁴, Zeničko-dobojski kanton (*Zakon o zaštiti kulturne baštine*)¹⁵ Hercegovačko-neretvanski kanton (*Zakon o zaštiti kulturno-historijskog*

⁶ Nurikić, 2016, 3.

⁷ Antolović, 2012, 101.

⁸ „Službeni glasnik BiH“, br. 33/02 i 15/03

⁹ Antolović, 2012, 101.

¹⁰ Ibid; 102.

¹¹ Ibid.

¹² Antolović, 2012, 103.

¹³ „Službene novine KS“, broj 2/00

¹⁴ „Narodne novine ŽZH“, 6/99

¹⁵ „Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 7/12 i 12/13.

naslijeđa u HNK¹⁶ i Zakon o odobravanju građenja van granica nacionalnih spomenika odnosno van privremenih granica i provođenju mjera zaštite¹⁷) te Unsko-sanski kanton (Zakon o zaštiti kulturnog naslijeđa¹⁸ i Zakon o izmjenama i dopunama zakona o zaštiti kulturnog naslijeđa¹⁹).

Iako je važeći Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnog, historijskog i prirodnog naslijeđa iz 1985. godine²⁰ terminološki zastario (više ne postoje OUR-i, a novčane kazne su izrečene u nepostojećoj valuti), a ne prati ni savremene pristupe naučnom istraživanju i zaštiti dobara kulturne baštine, on je ipak polazna osnova koja definiira osnovnu dokumentaciju za arheološka istraživanja kao preduslov za rad na arheološkom nalazištu (traženje dozvole za rad uz priloženi plan/ program istraživanja), terensku dokumentaciju i podnošenje izvještaja.

Ovaj zakon u članu 59. kaže „*Arheološka i druga istraživanja dobara kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa mogu vršiti, u skladu sa programom svojih istraživanja, organizacije udruženog rada uz odobrenje Zavoda BiH. Prije davanja odobrenja iz prethodnog stava Zavod BiH pribavlja mišljenje zavoda na čijem se području vrši istraživanje. Naučna istraživanja dobara kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa mogu vršiti, u skladu sa programom svojih naučnih istraživanja, organizacije udruženog rada, kao i fizička lica uz odobrenje nadležnog zavoda, odnosno organizacije za zaštitu*“²¹, ali se došlo do veoma malog broja planova/ programa, jer se dozvola često tražila bez prethodno dostavljenog plana. S obzirom da u zakonu nije naglašeno za koju vrstu arheološkog istraživanja je potrebno izraditi plan/ program, neophodno je poštivati zakon i isti dostaviti za svaku vrstu istraživanja.²²

Za razliku od planova, nešto veći broj je izvještaja/ elaborata koji su bili dostupni za izradu ovog rada. Neophodnost dostavljanja izvještaja nadležnoj instituciji tretira član 61. istog zakona: „*Organizacije udruženog rada i fizičko lice iz člana 59. st. 1. i 3. ovog zakona dužni su da u roku od šest mjeseci po završenim radovima dostave Zavodu BiH, nadležnom zavodu,*

¹⁶ „Službene novine HNK“, broj 2/06

¹⁷ „Službene novine HNK“, br. 5/08

¹⁸ „Službeni glasnik USK“, broj 3/04

¹⁹ „Službeni glasnik USK“, broj 15/10

²⁰ „Službeni List Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine“, godina XLI, broj 20 od 16. jula 1985. godine

²¹ Ibid.

²² Ibid.

*odnosno organizaciji za zaštitu, izvještaj o izvršenom istraživanju i dokumentacioni materijal o pronađenim nekretninama, pokretnim stvarima i lokalitetima*²³.

Za područja koja su proglašena nacionalnim spomenicima nadležna su entitetska ministarstva prostornog uređenja koja izdaju dozvole za zaštitu, istraživačke radove, konzervaciju, restauraciju, rehabilitaciju nacionalnih spomenika, te dozvole za gradnju u zaštićenom području nacionalnog spomenika, na osnovu planske i tehničke dokumentacije koju odobri ovlaštena stručna ustanova. To regulira član 6, *Zakona o sprovođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini* (“Službene novine Federacije BiH”, br. 2/02 , 27/02, 6/04 i 51/07): „Uz zahtjev za izdavanje odobrenja iz člana 5. ovog zakona podnosilac zahtjeva dužan je priložiti:

- *izvod iz katastarskog plana;*
- *dokaz o vlasništvu ili pravu korišćenja zemljišta, objekta ili kompleksa;*
- *povijesni i graditeljski opis izvornog stanja objekta ili kompleksa sa postojećom arhitektonskom, fotografskom i drugom dokumentacijom;*
- *opis sadašnjeg stanja objekta ili kompleksa i*
- *projekat rehabilitacije objekta ili kompleksa.*

*Uz zahtjev za rehabilitaciju objekta koji je potpuno uništen, pored priloga iz stava 1. ovog člana, podnositelj zahtjeva dužan je priložiti i glavni projekat*²⁴.

Iz navedenih članova zakona se vidi da je zakonska obaveza istraživača da, tražeći dozvolu, priloži plan koji treba da sadrži navedene elemente, što se veoma često ne poštuje. Ponekad se pri traženju dozvole dostavljaju veoma štire informacije o lokalitetu, što ne može biti zamjena za plan istraživanja. S obzirom na tu činjenicu uspjelo se doći do znatno manjeg broja planova, za razliku od izvještaja sa istraženih lokaliteta. Ukupno je analizirano 7 planova i 20 izvještaja o arheološkim radovima. To implicira da se najčešće nailazi samo na izvještaj o istraživanju unutar dokumentacije, bez plana i bez podataka o implementaciji plana.

Planovi do kojih se došlo u izradi ovog rada su:

²³ „Službeni List Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine“, godina XLI, broj 20 od 16. jula 1985. godine.

²⁴ „Službene novine Federacije BiH”, br. 2/02 , 27/02, 6/04 i 51/07.

1. *Zaštitna arheološka istraživanja lokaliteta Studena česma u Donjem Vakufu - Bosna i Hercegovina, (2005)*²⁵
2. *Zahtjev za izvođenje arheoloških radova na lokalitetu Starog grada u Bužimu, (2007)*²⁶
3. *Plan i program istraživanja na lokalitetu Atmejdan- završno čišćenje, (2010)*²⁷
4. *Plan i program istraživanja na lokalitetu Butmir- Tilava, (2015)*²⁸
5. *Projektni zadatak; Arheološko područje Ripač u selu Ripač kod Bihaća, (2016)*²⁹
6. *Područje i ostaci graditeljske cjeline – Čaršijska (Esme Sultanije) džamija sa pratećim objektom: šadrvanom, stambenim objektom, mektebom i haremom, (2016)*³⁰
7. *Plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika „Arheološko područje-prahistorijsko naselje u Butmiru, Općina Ilidža“ (Faza I), (2016)*³¹

Elaborata, odnosno izvještaja sa arheoloških lokaliteta je znatno više, a to su:

1. *Elaborat- ekspertiza; Atmejdan-saobraćajnica Čumurija-ul. H. Kreševljakovića, (2004)*³²
2. *Butmirska kultura- neolitske populacije centralne Bosne (Pregled rezultata sondiranja 2005. godine na lokalitetu Okolište), (2005)*³³
3. *Lokalitet Atmejdan-saobraćajnica Čumurija, ul. H. Kreševljakovića; Sistematska arheološka istraživanja od 16. maja do 27. juna 2005. godine; Faza II; Završni elaborat, (2005)*³⁴
4. *Lokalitet Atmejdan-park; Sondažna arheološka istraživanja, faza III, od 10.10.-29.10. 2005. godine; Završni elaborat, (2005)*³⁵

²⁵ Plan Studena Česma 2005: *Plan „Zaštitna arheološka istraživanja lokaliteta Studena Česma u Donjem Vakufu- Bosna i Hercegovina“*, 2005, 1-2.

²⁶ Plan Stari grad Bužim 2007: *Plan „Zahtjev za izvođenje arheoloških radova na lokalitetu Starog grada u Bužimu“*, 2007, 1-9.

²⁷ Plan Atmejdan 2010: *Plan „Plan i program istraživanja na lokalitetu Atmejdan- završno čišćenje“*, 2010, 1-2.

²⁸ Plan 2015: *Plan „Plan i program istraživanja prostora na lokalitetu Žuta tabija“*, 2015, 1-7.

²⁹ Plan Ripač 2016: *Projektni zadatak „Arheološko područje Ripač u selu Ripač kod Bihaća“*, 2016, 3-7.

³⁰ Plan Esma Sultanija 2016: *Plan „Područje i ostaci graditeljske cjeline Čaršijske (Esme Sultanije) džamije sa pratećim objektima: šadrvanom, stambenim objektom, mektebom i haremom u Jajcu“*, 2016, 1-2.

³¹ Plan Butmir 2015: *Plan „Plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika „Arheološko područje- prahistorijsko naselje u Butmiru, Općina Ilidža“ (Faza I)“*, 2015, 1-8.

³² Izvještaj Atmejdan 2004: *Izvještaj „Atmejdan- saobraćajnica Čumurija- Ul. H. Kreševljakovića; Sondažna arheološka istraživanja od 26. aprila do 14. maja 2004. godine; Elaborat-Ekspertiza“*, 2004, 2-7.

³³ Izvještaj Okolište 2006: *Izvještaj „Butmirska kultura- neolitske populacije centralne Bosne“*, 2006, 1-26.

³⁴ Izvještaj Atmejdan 2005: *Izvještaj „Atmejdan-saobraćajnica Čumurija- Ul. H. Kreševljakovića; Sistematska arheološka istraživanja, Faza II, od 16. maja do 27. juna 2005. godine; Završni elaborat“*, 2005, 1-12.

5. *Arheološka istraživanja antičkog lokaliteta „Gromile“, revitalizacija srednjovjekovne nekropole stećaka na lokalitetu „Podcrvenjak“ i rekognosciranje srednjovjekovnog grada u Kreševu, (2007)³⁶*
6. *Kulturno, historijsko i arheološko određenje lokaliteta Bakrbaba Hadži Alijine džamije i medrese Hadži Ismaila Misrije na Atmejdanu u Sarajevu u kontekstu uređenja prostora Atmejdana I-II, (2007)³⁷*
7. *Sondažna arheološka istraživanja zaštićenog lokaliteta Sultan Ahmedove džamije u Zenici - 26.07.-2.08. 2007. godine, (2007)³⁸*
8. *Arheološka istraživanja prapovijesnog tumula i nekropole na lokalitetu Desilo Hutovo blato; Izvješće, (2008)³⁹*
9. *Izvješće o II. fazi podvodnih arheoloških radova na lokalitetu Desilo u Bajlovcima - Hutovo blato, (2008)⁴⁰*
10. *Stari grad Bužim; Izvještaj o arheološkim istraživanjima izvedenim od 06.04. do 27.04. 2008. godine, (2008)⁴¹*
11. *Inventar nalaza „LUKE“, zaštitno arheološko istraživanje na trasi autoputa koridor V -c, (2011)⁴²*
12. *Stručni nalaz i mišljenje o izboru lokacije arheološkog sondiranja uz unutrašnje područje megalitskog zida na gradini Ošanići kod Stoca s aspekta očuvanja njegove stabilnosti, (2011)⁴³*
13. *Izvještaj o rekognosciranju terena na dionici autoputa V -c Tarčin - Lepenica dugoj 9, 50 km; 29.06.- 1. 07.2011. godine, (2011)⁴⁴*

³⁵ Izvještaj Atmejdan 2005: *Izvještaj „Atmejdan-Park; Sondažna arheološka istraživanja, Faza III, od 10.10- 29. 10. 2005. godine; Završni elaborat“, 2005, 1-7.*

³⁶ Izvještaj Kreševo 2007: *Projekat „Arheološka istraživanja antičkog lokaliteta „Gromile“, revitalizacija srednjovjekovne nekropole stećaka na lokalitetu „Podcrvenjak“ i rekognosciranje srednjovjekovnog grada u Kreševu“, 2007, 1-24.*

³⁷ Izvještaj Atmejdan 2007: *Izvještaj „Kulturno, historijsko i arheološko određenje lokaliteta Bakrbaba Hadži Alijine džamije i medrese Hadži Ismaila Misrije na Atmejdanu u Sarajevu u kontekstu uređenja prostora Atmejdana- Elaborat“, 2007, 1-103.*

³⁸ Izvještaj Zenica 2007: *Izvještaj „Sondažna arheološka istraživanja zaštićenog lokaliteta Sultan Ahmedove džamije u Zenici- 26. 07.-2. 08. 2007. godine“, 2007, 1-48.*

³⁹ Izvještaj Desilo-Hutovo Blato 2008: *Izvještaj „Arheološka istraživanja prapovijesnog tumula i nekropole na lokalitetu Desilo- Hutovo Blato; Izvješće“, 2008, 1-19.*

⁴⁰ Izvještaj Desilo u Bajlovcima- Hutovo Blato 2008: *Izvješće „Izvješće o II. fazi podvodnih arheoloških radova na lokalitetu Desilo u Bajlovcima- Hutovo Blato“, 2008, 1-10.*

⁴¹ Izvještaj Bužim 2008: *Izvještaj „Stari grad Bužim; Arheološka iskopavanja“, 2008, 1-74.*

⁴² Izvještaj Luke 2011: *Inventar nalaza „Inventar nalaza „Luke“; Zaštitno arheološko istraživanje na trasi autoputa koridor Vc“, 2011, 1-104.*

⁴³ Izvještaj Ošanići 2011: *Stručni nalaz i mišljenje „Stručni nalaz i mišljenje o izboru lokacije arheološkog sondiranja uz unutrašnje područje megalitskog zida na gradini Ošanići kod Stoca sa aspekta očuvanja njegove stabilnosti“, 2011, 9.*

14. *Elaborat istraživanja na koridoru V-c Bijača - Kravica: Grobovi na lokalitetu Sekulan, Zvirici, 11.-13.1.2012., (2012)*⁴⁵
15. *Izveštaj o ocjeni arheološkog potencijala na lokalitetu Grabovik - Zaketuše, (2014)*⁴⁶
16. *Tehnički elaborat; Rekognosciranje antičkih lokaliteta na području Kiseljaka, (2014)*⁴⁷
17. *Izveštaj o arheološkim geofizičkim istraživanjima na lokalitetu prahistorijskog naselja u Ripču, (2015)*⁴⁸
18. *Butmir - Tilava; Elaborat arheoloških istraživanja; (2015)*⁴⁹
19. *Dostava izvještaja o obnovljenim arheološkim istraživanjima na lokalitetu Čaršijske (Esme Sultanije) džamija s pratećim objektima, (2016)*⁵⁰
20. *Izveštaj o arheološkim prethodnim radovima istražnog karaktera - plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika; Arheološko područje - prahistorijsko naselje u Butmiru“, (2016)*⁵¹

Institucije koje su izašle u susret sa neophodnom dokumentacijom za izradu ovog rada su:

- Zavod za zaštitu spomenika pri Federalnom ministarstvu kulture i sporta,
- Federalno ministarstvo prostornog uređenja,
- Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika BiH
- Institut za arheologiju pri Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu,

a s obzirom da, prema *Pravilniku o uvjetima i načinu ostvarivanja uvida u muzejsku građu i muzejsku dokumentaciju Zemaljskog muzeja BiH, Član 7*, arheološka terenska dokumentacija koju posjeduje Zemaljski muzej BiH nije bila dostupna, te ista nije mogla biti uključena u ovaj rad.

⁴⁴ Izveštaj Tarčin- Lepenica 2011: *Izveštaj* „Izveštaj o rekognosciranju terena na dionici autoputa V-c Rarčin-Lepenica dugoj 9, 50 KM 29. 06.-01. 07. 2011. godine“, 2011, 3.

⁴⁵ Izveštaj Bijača-Kravica 2012: *Elaborat* „Elaborat; Istraživanja na koridoru V-c Bijača. Kravica: Grobovi na lokalitetu Sekulan, Zvirici, 11.-13. 1. 2012.“, 2012, 1-5.

⁴⁶ Izveštaj Zaketuša 2014: *Izveštaj* „Izveštaj o ocjeni arheološkog potencijala na lokalitetu Grabovik-Zaketiše“, 2014, 2-36.

⁴⁷ Izveštaj Kiseljak 2014: *Izveštaj* „Tehnički elaborat; Rekognosciranje antičkih lokaliteta na području Kiseljaka“, 2014, 25.

⁴⁸ Izveštaj Ripač 2015: *Izveštaj* „Izveštaj o arheološkim geofizičkim istraživanjima na lokalitetu prahistorijskog naselja u Ripču“, 2015, 3-24.

⁴⁹ Izveštaj Butmir 2015: *Izveštaj* „Butmir- Tilava; Elaborat arheoloških istraživanja“, 2015, 1-16.

⁵⁰ Izveštaj Jajce 2016: *Izveštaj* „Izveštaj o arheološkim geofizičkim istraživanjima na lokalitetu Čaršijske (Esme Sultanije) džamije sa pratećim objektima“, 2016, 3-14.

⁵¹ Izveštaj Butmir 2016: *Izveštaj* „Izveštaj o arheološkim prethodnim radovima istražnog karaktera- plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika; Arheološko područje- prahistorijsko naselje u Butmiru“, 2016, 4-166.

Struktura plana arheoloških istraživanja

Plan je strateški početak svakog ozbiljno započetog posla, a arheološka istraživanja na terenu, kao empirijski dio naučnog istraživanja, zahtijevaju precizno i jasno urađeno planiranje projekta ili plan arheoloških istraživanja.⁵² On je neophodan dio dokumentacije radi upućenosti nadležnih institucija u vrstu i razloge istraživanja,⁵³ ali i sistematičan i krajnje odgovoran pristup terenskom istraživanju.⁵⁴ Bez planiranih aktivnosti mnogi poslovi na terenu ostaju nedovršeni, traju duže ili mogu da budu manje stručno urađeni.

Istražujući dokumentaciju sa arheoloških terena u Bosni i Hercegovini uspjelo se doći do samo 7 planova iz perioda od 2005. -2016. godine, što pokazuje da su planovi rijetko ili nikako pisani u prethodnom periodu. Istina, i ranije se tražila dozvola nadležnih institucija za rad na terenu, ali se takav zahtjev svodio na nekoliko šturih rečenica o lokalitetu, bez preciznih i potrebnih elemenata plana koje nalazimo u najnovijim planovima od 2015. godine.

Najstariji plan od spomenutih sedam planova je iz februara 2005. godine, koji je sačinio Zemaljski muzej BiH u Sarajevu, a odnosi se na lokalitet Studena česma u Donjem Vakufu⁵⁵ (Tab. I, Br. 1). Uočava se da prepiska o važnosti lokaliteta iz rimskog perioda, starog oko 1600 godina, traje od 2002. -2005. godine,⁵⁶ što ukazuje na neodgovoran odnos nadležnih institucija prema kulturno-historijskom naslijeđu, s obzirom da se lokalitet „Studena česma“ nalazi u urbanom dijelu grada i ugrožena je novom gradnjom⁵⁷, a 2009. godine lokalitet je proglašen nacionalnim spomenikom.⁵⁸ Ovaj plan sadrži kratak opis lokaliteta (antička bazilika i rimska grobnica na svod) i činjenicu da se nalazi u dvorištu privatnog objekta, gdje vlasnik želi graditi, ali je voljan dozvoliti istraživanja. Zemaljski muzej BiH u Sarajevu se obratio Ministarstvu prosvjete, znanosti, kulture i športa Srednjobosanskog kantona s dopisom u

⁵² Carman, Belford, Schofield, 2011, 119,118.

⁵³ Drewett, 2001,76.

⁵⁴ Livingstone Smith, Cornelissen, Gosselain, MacEachern, 2017, 28.

⁵⁵ Plan Studena Česma 2005: *Plan „Zaštitna arheološka istraživanja lokaliteta Studena Česma u Donjem Vakufu- Bosna i Hercegovina“*, 2005, 1-2.

⁵⁶ Busuladžić, 2012, 159-187.

⁵⁷ Plan Studena Česma 2005: *Plan „Zaštitna arheološka istraživanja lokaliteta Studena Česma u Donjem Vakufu- Bosna i Hercegovina“*, 2005, 1.

⁵⁸ *Odluka o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, 05.1-2.2-40/2009-63 od 2. decembra 2009.*

kojem se traže novčana sredstva da bi do iskopavanja uopće došlo, a elementa plana implementacije nema.⁵⁹

Slijedeći plan je iz septembra 2007. godine i odnosi se na nacionalni spomenik Graditeljska cjelina „Stari grad Bužim“ u Bužimu⁶⁰ (Tab. I, Br. 2). Zahtjev za saglasnost za izvođenje radova na ovom lokalitetu uputio je Zemaljski muzej BiH Federalnom ministarstvu prostornog uređenja.⁶¹ Uz vođu projekta iz Zemaljskog muzeja BiH, na projektu je radila i grupa arheologa iz Velike Britanije (Dr. Alan Rushworth i Richard Carlton). Ovaj dokument sadrži detaljan opis predmeta istraživanja, tj. historijske činjenice o Starom gradu u Bužimu i opis ovog nacionalnog spomenika; sadrži cilj i program istraživanja, metode istraživanja, a pomenuta je i oprema za istraživanje.⁶² Plan je mnogo detaljniji od prethodnog, a sadrži podnaslov *Očekivani rezultati istraživanja*.⁶³ Ovaj podnaslov se odnosi na mogućnost otkrivanja većeg broja pokretnog arheološkog materijala na osnovu kojeg bi se iniciralo otvaranja muzejske zbirke grada Bužima. Predviđeno je i publikovanje nalaza u stručnoj periodici ili u zasebnom monografskom izdanju. Ovaj plan također sadrži i predračun troškova.⁶⁴ Projekat je finansiralo Ministarstvo kulture i sporta Federacije Bosne i Hercegovine, a uočljiva je saradnja s arheolozima Velike Britanije, čiji su naučnici razvili dokumentacijsku osnovu i metodologiju istraživanja na arheološkim lokalitetima.

Slijedeći plan iz 2010. godine se odnosi na nastavak sistematskih arheoloških istraživanja na lokalitetu At mejdan ili Arheološki park Hadži Alijine Bakr-babine džamije u Sarajevu⁶⁵ (Tab. I, Br. 3). Program su izradili stručnjaci Društva arheologa 1894 i predstavlja nastavak sistematskog istraživanja koje je izvodio tim arheologa Zemaljskog muzeja BiH. Ovaj lokalitet je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika 2005. godine proglasila nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.⁶⁶ U planu koji Društvo arheologa 1894 prilaže kao zahtjev za dozvolu za izvođenje istraživanja, cilj istraživanja se definira: „*Utvrđiti postojanje arhitektonskih temelja džamije i mezaristana i da se popuni praznina u naučnom pogledu kada je u pitanju izučavanje prošlosti Sarajeva, a samim tim i Bosne i Hercegovine*“.⁶⁷

⁵⁹ Ibid, 2.

⁶⁰ Odluka o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, 06-6-546/03-3, od 2. jula 2003.

⁶¹ Plan Stari grad Bužim 2007: Plan: „Zahtjev za izvođenje arheoloških radova na lokalitetu Starog grada u Bužimu“, 2007, 1-9.

⁶² Ibid, 1-4.

⁶³ Ibid, 4.

⁶⁴ Ibid, 5.

⁶⁵ Plan Atmejdani 2010: Plan: „Plan i program istraživanja na lokalitetu Atmejdani-završno čišćenje“, 2010, 1-2.

⁶⁶ Odluka o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, 05.2-2-114/04-5, od 25. januara 2005.

⁶⁷ Plan Atmejdani 2010: Plan: „Plan i program istraživanja na lokalitetu Atmejdani-završno čišćenje“, 2010, 1.

Tadašnja direktorica Zavoda za zaštitu spomenika pri Federalnom ministarstvu kulture i sporta je u Stručnom mišljenju, kojim se ujedno i daje dozvola za istraživanje na ovom lokalitetu stručno terminološki pojasnila cilj istraživanja: „*Projekat ima za cilj utvrđivanje postojanja, veličine, hronološko-stilske pripadnosti i vrijednosti nacionalnog spomenika, te izradu podloge za pripremu konzervatorsko-restauratorskog projekta zaštite*“, te spominje rekognosciranje, sondiranje i sistematsko iskopavanje, s obzirom da plan ne sadrži metodologiju istraživanja.⁶⁸

Plan i program istraživanja na lokalitetu Tilava,⁶⁹ zapadno od istraženog centralnog lokaliteta Butmir, a koji je 2015. godine predložilo udruženje Društvo arheologa 1894, (Tab. I, Br. 4) sadrži predmet istraživanja, područje istraživanja i mjere,⁷⁰ uvjete istraživanja,⁷¹ cilj, metode (samo otvaranje sondi)⁷² i oprema za istraživanje (samo pribor sitnog alata), potrebno vrijeme i očekivane rezultate istraživanja.⁷³ Iako plan ovog zaštitnog istraživanja ima dosta podnaslova, šturi su podaci, a cilj istraživanja više odgovara prospekiji nego zaštiti: “(...) *da se utvrdi eventualno postojanje arheološkog inventara i kulturnih slojeva.*“⁷⁴

Slijedeći plan je iz 2016. godine, a odnosi se na nacionalni spomenik *Područje i ostaci graditeljske cjeline Čaršijske (Esme Sultanije) džamije sa pratećim objektima: šadrvanom, stambenim objektom, mektebom i haremom u Jajcu*⁷⁵ (Tab. I, Br. 5). Zahtjev za ovo arheološko istraživanje uputio je Medžlis islamske zajednice Jajce prema Institutu za arheologiju, a Institut se obraća Federalnom ministarstvu prostornog uređenja sa zahtjevom za saglasnost i planom za ovo arheološko istraživanje. Planom je predviđeno istraživanje neinvanzivnim metodama u trajanju od pet dana. Cilj ovog arheološkog istraživanja je utvrditi tačan položaj temelja džamije i pratećih objekata radi izgradnje šehidskog spomen - obilježja u sklopu kompleksa džamije.⁷⁶ Vrlo jasno su definirani cilj i metodologija (geofizička snimanja i zračne snimke, a u slučaju veće količine ostataka ostavlja se mogućnost otvaranja

⁶⁸ Stručno mišljenje 2010, *Stručno mišljenje*: „Stručno mišljenje o programu nastavka sistematskog arheološkog istraživanja na lokalitetu At mejdan (arheološki park Hadži Alijine Bakar- babine džamije) u Sarajevu, 07-40-4-1831-1/10, od 18.5. 2010.

⁶⁹ U naslovu ovog plana „Plan i program istraživanja prostora na lokalitetu Žuta tabija“ potkrala se greška, jer je riječ o katastarskim česticama u okolini kompleksa Terme- Čatež, a ne o Žutoj tabiji.

⁷⁰ Stručno mišljenje 2010, *Stručno mišljenje*: „Stručno mišljenje o programu nastavka sistematskog arheološkog istraživanja na lokalitetu At mejdan (arheološki park Hadži Alijine Bakar- babine džamije) u Sarajevu, 07-40-4-1831-1/10, od 18.5. 2010, 3.

⁷¹ Ibid, 4.

⁷² Ibid.

⁷³ Ibid, 6.

⁷⁴ Ibid, 4.

⁷⁵ *Odluka o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, 08.2-6-4/03-4, od 21. januara 2003.*

⁷⁶ Plan Esma Sultanija 2016: *Plan „Područje i ostaci graditeljske cjeline Čaršijske (Esme Sultanije) džamije sa pratećim objektima: šadrvanom, stambenim objektom, mektebom i haremom u Jajcu*“, 2016, 1.

sondi), vrijeme realizacije, odgovorna osoba i finansijer projekta te katastarski i posjedovni list.⁷⁷ Ovaj plan sadrži sve potrebne elemente plana u skladu sa vrstom istraživanja (prospekcija).⁷⁸

Plan za nastavak zaštitnih arheoloških istraživanja na lokalitetu „Arheološko područje Ripač u selu Ripač kod Bihaća“ sačinio je AD ARHITEKT d.o.o. 2016. godine u saradnji sa Institutom za arheologiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu (Tab. I, Br. 6), a dozvolu za istraživanje je izdao Zavod za zaštitu spomenika pri Federalnom ministarstvu kulture i sporta, s obzirom da je lokalitet 2003. godine proglašen nacionalnim spomenikom.⁷⁹ Plan sadrži historijske i druge podatke o lokalitetu i podatke o dosadašnjoj zakonskoj zaštiti.⁸⁰ Ti podaci su studiozno predstavljeni od prvih istraživanja 1893. godine do danas, gdje se ukazuje na značajnu ugroženost lokaliteta izgradnjom novih objekata. Predočen je i Plan i program radova istraživačkog karaktera iz oktobra 2015. godine sa podacima o investitoru, o metodologiji istraživanja, o vremenu trajanja istraživanja i obimu područja, te sadržaju i ciljevima istraživanja.⁸¹ U planu su također naznačeni i drugi relevantni podaci o detaljima plana implementacije na terenu. Odnose se na preporuku za tretiranje lokaliteta neinvazivnom metodom, popis opreme i postupak s eventualnim nalazima.⁸² U ovom projektnom zadatku su navedene sve aktivnosti potrebne za racionalno i stručno vođenje arheoloških istraživanja na terenu, te podaci za sagledavanje važnosti zaštitnih i sistematskih arheoloških istraživanja. U poređenju sa opsegom predviđenih radova, ovaj plan predstavlja primjer dobre prakse pisanja ove vrste dokumenata.

„Plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika „Arheološko područje- prahistorijsko naselje u Butmiru, Općina Ilidža“ (Faza I)“⁸³ (Tab. I, Br. 7) izradio je 2015. godine trenutni voditelj Instituta za arheologiju pri Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Ovaj plan sadrži popis katastarskih čestica unutar nacionalnog spomenika na kojima je planirano arheološko istraživanje čijom bi urbanizacijom (Regulacioni plan „Nova Ilidža I“) zauvijek bila izgubljena mogućnost daljih arheoloških istraživanja ili konzervacije i restauracije ovog nacionalnog spomenika od izuzetnog

⁷⁷ Plan Esma Sultanija 2016: *Plan* „Područje i ostaci graditeljske cjeline Čaršijske (Esme Sultanije) džamije sa pratećim objektima: šadrvanom, stambenim objektom, mektebom i haremom u Jajcu“, 2016, 1-

⁷⁸ Ibid..

⁷⁹ *Odluka o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, 06-6-541/03-9, od 6. maja 2003.*

⁸⁰ Plan Ripač 2016: *Projektni zadatak*: „Arheološko područje Ripač u selu Ripač kod Bihaća“, 2016, 3-7.

⁸¹ Ibid, 8.

⁸² Ibid, 10.

⁸³ Plan Butmir 2015: *Plan* „Plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika „Arheološko područje- prahistorijsko naselje u Butmiru, Općina Ilidža“ (Faza I)“, 2015, 1-8.

značaja.⁸⁴ S obzirom da je u okviru međunarodnog istraživačkog projekta „Rekonstrukcija procesa naseljavanja u kasnom neolitu na prostoru centralne Bosne“ (2002. godina) vršeno sondažno istraživanje vertikalne stratigrafije i nalaza paleobotaničkih i paleozooloških uzoraka, utvrđeno je da su se kulturni slojevi prostirali do dubine 3 metra i da su sadržavali nalaze iz različitih perioda prahistorije, tj. dokaze o kontinuiranoj naseljenosti ovog prostora od 8. 000 g. p. n. e. do 100. g. p. n. e.,⁸⁵ Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine je 2004. godine ovo područje proglasila nacionalnim spomenikom, te su definisane mjere zaštite:

- *Dozvoljeni su samo istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi, sistematska reviziona istraživanja i otvaranje arheološkog parka koji bi se koristio u edukativne i kulturne svrhe.*⁸⁶

Zbog svega toga Institut za arheologiju donosi pomenuti plan preventivne prospekcije sa veoma detaljnim planom implementacije, s ciljem očuvanja što veće količine arheološkog potencijala i njegove zaštite.⁸⁷ Ovaj plan sadrži i podsjećanje na parametre definirane Valletta konvencijom,⁸⁸ čiji je potpisnik i Bosna i Hercegovina, te se preporučuje i izrada plana zaštite kako pokretnih arheoloških nalaza tako i restauriranje arheoloških parkova u slučaju otkrića nepokretnih nalaza kao što su dijelovi arhitekture. Ti parkovi bi imali višestruku kulturnu i obrazovnu funkciju.⁸⁹

Plan implementacije preventivne prospekcije, kao važan sastavni dio projekta,⁹⁰ sadrži preciznu podjelu kompletnog lokaliteta na sekcije (4) definirane katastarskim česticama i procjenom površine, te raspored testnih bušotina (ukupno 134, njihov promjer, max/min dubina) i testnih rovova (ukupno 30, definiranih dimenzija) kao i geofizička snimanja na mjestima gdje se pojave arheološki nalaz.⁹¹ Predviđena je dinamika otvaranja testnih rovova i bušotina, vrijeme potrebno za geofizička snimanja i analizu, vrijeme za rad na pranju i sušenju pronađenih nalaza, a predviđa i broj članova arheološkog tima, koji bi uz jasna

⁸⁴ Plan Butmir 2015: *Plan* „Plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika „Arheološko područje- prahistorijsko naselje u Butmiru, Općina Ilidža“ (Faza I)“, 2015, 2.

⁸⁵ Kujundžić-Vejzagić, 2009, 142-156.

⁸⁶ *Odluka o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, 05.1-2-916/03-3, od 31. augusta 2004.*

⁸⁷ Plan Butmir 2015: *Plan* „Plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika „Arheološko područje- prahistorijsko naselje u Butmiru, Općina Ilidža“ (Faza I)“, 2015, 3.

⁸⁸ *European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage (Revised), Valetta, 16.1. 1992.*

⁸⁹ Plan Butmir 2015: *Plan* „Plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika „Arheološko područje- prahistorijsko naselje u Butmiru, Općina Ilidža“ (Faza I)“, 2015, 6-8.

⁹⁰ Carman, Schofield, Belford, 2011, 119.

⁹¹ Plan Butmir 2015: *Plan* „Plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika „Arheološko područje- prahistorijsko naselje u Butmiru, Općina Ilidža“ (Faza I)“, 2015, 4-6.

zaduženja simultano radio na svim potrebnim poslovima na terenu.⁹² Ovaj plan predviđa i rezultate preventivne prospekcije koji bi trebali sadržavati jasno definirane zone sa arheološkim potencijalom i zone bez arheološkog potencijala (što će se sondažnim pregledom materijala obavezno potvrditi prilikom sistematskih istraživanja) i neistražene zone sa arheološkim potencijalom (u skladu s Valletta konvencijom), koje treba da budu pretvorene u prostor sa zelenom površinom. Na kraju je naglašeno da plan preventivne prospekcije predstavlja prvu fazu arheoloških istraživanja na lokalitetu Butmir, a da će drugu fazu predstavljati plan sistematskih istraživanja, te da će tek tada arheološka nauka moći dati svoj utemeljen stav o eventualnoj implementaciji ili izmjeni urbanističkog plana „Nova Ilidža I“.⁹³

Ovaj plan preventivne prospekcije sadrži sve podatke o dosadašnjim istraživanjima, o sukobu prošlosti i sadašnjosti u smislu da se savremenim regulacionim planom na području nacionalnog spomenika⁹⁴ postepeno, ali sigurno, uništava važan eponimni lokalitet.

Kao uzor u sistematiziranju elemenata plana može poslužiti dokument⁹⁵ Velike Britanije koji jasno definira ciljeve istraživanja i sve resurse potrebne za postizanje cilja. Plan koji britanski arheolozi podnose nadležnim institucijama da bi dobili dozvolu za istraživanje sadrži slijedeće elemente: historijske podatke o lokalitetu, razloge za istraživanje, podatke o prethodnim istraživanjima (ako ih je bilo), podatke o prirodi i obimu potrebnih radova, specifikaciju (precizno planirano vrijeme i obim radova svake implementirane metode, zaštitu na radu, brojnost tima i pojedinačna zaduženja za simultani rad na lokalitetu) i detaljan opis metodologije.⁹⁶

Iz činjenice da je analizirano samo sedam planova i da su oni sadržajno veoma neujednačeni, nameće se potreba prikaza neophodnih elemenata plana, koji bi bili detaljni i opširni onoliko koliko to zahtijevaju činjenice o obimu lokaliteta, vrsti istraživanja i važnosti lokaliteta s obzirom na stepen ugroženosti ili otkrivanju novih naučnih činjenica.

⁹² Plan Butmir 2015: *Plan* „Plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika „Arheološko područje- prahistorijsko naselje u Butmiru, Općina Ilidža“ (Faza I)“, 2015, 4-6.

⁹³ *Ibid*, 8.

⁹⁴ *Odluka o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom*, 05.1-2-916/03-3, od 31. augusta 2004.

⁹⁵ *Management of Archaeological Projects (MAP 2) in The Concise Oxford Dictionary of Archaeology*, 1991.

⁹⁶ Burke, Smith, 2004, 6; Carman, Belford, Schofield, 2011, 119,120.

Da bi bosanskohercegovačka arheologija napredovala i sustigla domete ove nauke u evropskim okvirima, predlaže se slijedeća struktura plana:⁹⁷

1. *O lokalitetu*: Potrebno je opisati geografski položaj i geomorfološke karakteristike lokaliteta, naziv općine i katastarski broj čestice, vlasništvo zemlje i do sada poznate činjenice o historijatu upotrebe lokaliteta;⁹⁸
2. *Historijat istraživanja*: Ako je lokalitet ranije istraživao, neophodno je pribaviti što veći broj podataka o tome kada su počela prva arheološka istraživanja, ko je istraživao i do kojih rezultata se došlo;⁹⁹
3. *Valorizacija lokaliteta*: Ukoliko je lokalitet proglašen nacionalnim spomenikom ili stavljen na privremenu listu ili se nalazi na listi peticija, neophodno je navesti datum i broj rješenja o proglašenju nacionalnim spomenikom, koje mjere zaštite su definirane u skladu sa odlukom o proglašenju nacionalnim dobrom ili naglasiti da lokalitet nije proglašen nacionalnim spomenikom.;
4. *Cilj istraživanja*: zahtijeva jasno definirane razloge istraživanja, te navedene rezultate koji se očekuju od istraživanja na osnovu dosadašnjih saznanja;¹⁰⁰
5. *Stepen ugroženosti lokaliteta djelovanjem prirodnog ili ljudskog faktora*: Neophodno je izraditi prezentaciju analize rizika od različitih prirodnih i/ili ljudskih faktora;¹⁰¹
6. *Planovi katastra podzemnih instalacija*: Ovi planovi su posebno značajni u urbanim dijelovima, gdje se nalazi veliki broj isprepletenih podzemnih instalacija, kao što su kanalizacija, električni kablovi, plinske i vodovodne cijevi. Ukoliko sve komunalne instalacije nisu prikazane u katastarskim planovima podzemnih instalacija, mogu se pronaći geofizičkim pregledom;¹⁰²
7. *Plan implementacije*: Ovo je obavezan sadržaj plana istraživanja arheološkog lokaliteta, koji podrazumijeva detaljno razrađene metode i zadatke svih članova ekipe:¹⁰³
 - a. Vrsta istraživanja;
 - b. Metodologija;

⁹⁷ Ibid; Cobb, Harris, Jones, Richardson, 2012, 45.

⁹⁸ Carman, Schofield, Belford, 2011, 119.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Barker, 2000, 130.

¹⁰³ Belford, Schofield, 2011, 119.

¹⁰³ Ibid; Cobb, Harris, Jones, Richardson, 2012, 45.

a.1. Invazivna arheološka istraživanja: obuhvata direktno iskopavanje i premještanje nalaza s mjesta u kojem su pronađeni.

a.2. Neinvazivna arheološka istraživanja: podrazumijeva upotrebu daljinske detekcije i geofizičkih metoda na osnovu kojih je moguće utvrditi prisutnost arheološkog potencijala bez direktnog iskopavanja.¹⁰⁴

b.1. Podrazumijeva broj i mjesto sondi, bušotina i/ili rovova, georeferenciranje, fotografiranje, geološku analizu, min/max dubina, promjer, izradu kumulativnog tlocrta i presjeka, analizu 25% uzoraka iz svake bušotine, kataloški opis uzoraka iz svake sonde, bušotine i rova, valorizaciju arheološkog potencijala, mjesto mokrog prosijavanja i sušenja nalaza, prostor privremenog depoa;

b.2. Podrazumijeva geofizička snimanja, naziv uređaja za geofizička snimanja, min/max dubina, obradu dobijenih podataka u odgovarajućem SOFTWARE-u, valorizaciju¹⁰⁵ i interpretaciju arheološkog potencijala;¹⁰⁶

b.3. Vremenski okvir i optimalna brzina radova: definiranje početka i završetka radova, optimalan broj otvaranja sondi, bušotina i rovova dnevno uz simultani pregled, prosijavanje i pranje nalaza, vrijeme potrebno za geofizička snimanja i interpretiranje snimaka, vrijeme potrebno za analizu svih nalaza, katalogiziranje i valoriziranje arheološkog potencijala, te pisanje izvještaja.

b.4. Članovi ekipe na arheološkom terenu: Voditelj istraživanja, članovi voditeljskog tima, broj članova stručne ekipe, broj fizičkih radnika za ručno iskopavanje i broj radnika za upravljanje mašinama (mašinski iskopi, bušotine, kamioni za odvoz zemlje). Članovi voditeljske i stručne ekipe treba da imaju jasne zadatke: vođenje tekstualne i foto - dokumentacije, bilježenje dnevnika i građevinskog dnevnika, georeferenciranje nalazišta, sondi, bušotina, rovova i nalaza, nadzor arheoloških iskopavanja, nadzor izvođenja arheoloških bušotina, analiza i fotografiranje stratigrafije i nalaza, geofizička snimanja, snimanje aero-fotografija, prosijavanje (suho ili mokro) zemlje, čišćenje, signiranje i odlaganje nalaza;

¹⁰⁴ Carman, Schofield, Belford, 2011, 147.

¹⁰⁵ Timoney, 2008, 24.

¹⁰⁶ Clarke, Popescu, 2014, 5.

b.5. Mjere zaštite na radu članova ekipe odnose se na mjere predostrožnosti zavisno od konfiguracije lokaliteta ili vremenskih uslova;¹⁰⁷

8. *Multidisciplinarnost*: Naznačiti ako je potrebno uključiti stručnjake iz drugih oblasti koji mogu doprinijeti širem sagledavanju arheološkog potencijala, kao što su geolozi, botaničari, zoolozi, pedolozi, hemičari i drugi;¹⁰⁸
9. *Finansijski plan*;¹⁰⁹
10. *Plan zaštite i prevencije*: Osnovni prijedlog daljih koraka na zaštiti i prevenciji lokaliteta ili daljih istraživanja;

Planovi predstavljaju vrlo značajan dio predradnji za arheološko istraživanje na lokalitetu i da nemaju samo svrhu pribavljanja dozvole za početak rada na terenu, već predstavljaju analizu situacije, identifikovanje problema, jasno definiranje cilja i metodologije, program mjera zaštite i prevencije arheološkog lokaliteta.¹¹⁰

¹⁰⁷ "Službene novine Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, br. 22/90".

¹⁰⁸ Tasić, 2015, 151.

¹⁰⁹ Cobb, Harris, Jones, Richardson, 2012, 45.

¹¹⁰ Carman, Schofield, Belford, 2011, 119, 120.

Izvještaji sa planovima implementacije i interpretacijom rezultata arheoloških nalazišta

Voditelj istraživanja na arheološkom lokalitetu je obično i autor plana istraživanja, implementator predviđenih aktivnosti i interpretator rezultata.¹¹¹ Uz to, on je i vizionar budućeg odnosa savremenog čovjeka prema arheološkom nalazištu. Arheolog, voditelj na arheološkom nalazištu, treba da posjeduje veliko interdisciplinarno znanje,¹¹² organizacione sposobnosti i da prati savremena dostignuća suplementnih nauka, jer izvještaj ili elaborat treba da odražava objektivni, etičan i naučno utemeljen stav. Plan treba da bude vodič kroz implementaciju projekta, a to je faza u kojoj se sve planirane aktivnosti provode u djelo, dok se interpretacija zasniva na egzaktnim empirijskim metodama.¹¹³ Plan istraživanja treba da ima jasno postavljene hipoteze i instrumentarij za njihovo dokazivanje, a taj instrumentarij je jasna metodologija rada na nalazištu, koja bi trebala predvidjeti sve potrebne oblike rada na terenu u skladu sa zahtjevima terenske dokumentacije. Naravno, plan mora biti i fleksibilan,¹¹⁴ jer često na terenu dolazi do manjih odstupanja od prvobitne namjere,¹¹⁵ obično zbog konfiguracije terena.

Elaborat ili Izvještaj sa arheološkog nalazišta treba da sadrži podatke o primjeni plana implementacije, interpretaciju rezultata istraživanja i idejni prijedlog daljeg djelovanja.¹¹⁶ To su tri bitna poglavlja u elaboratu (sa više podnaslova), jer podrazumijevaju detaljan opis svih aktivnosti na arheološkom terenu, čime se valorizuju rezultati, njihova naučna utemeljenost i stvara preduvjet za dalja istraživanja.¹¹⁷

Invazivna metodologija arheoloških iskopavanja podrazumijeva postepeno skidanje kulturnih slojeva, što predstavlja ujedno i zaštitu kulturnog naslijeđa i njegovu destrukciju.¹¹⁸ Svako

¹¹¹ Timoney, 2008, 25.

¹¹² Cultural Heritage Agency, Stichting Bouwhistorie Nederland, Association of Netherlands Municipalities, Office of the Chief Government Architect, Government Buildings Agency, 2009, 8.

¹¹³ Teutonico, Palumbo, 2002, 28.

¹¹⁴ Carman, Schofield, Belford, 2011, 120.

¹¹⁵ Drewett, 2001, 15; Andrews, 1991, 9.

¹¹⁶ Carman, Schofield, Belford, 2011, 119,119.

¹¹⁷ Ibid, 168, 169.

¹¹⁸ Tasić, 2015, 10; Cobb, Harris, Jones, Richardson, 2012, 19.

iskopavanje podrazumijeva i „uništenje“ lokaliteta,¹¹⁹ pa svaki istraživač ima obavezu da se maksimalno angažuje u prikupljanju što validnijih podataka o lokalitetu,¹²⁰ jer obično ne postoji druga prilika.¹²¹

Rijetki su slučajevi kada se arheolozi odluče da konzerviraju neko nalazište *in situ*¹²². Najčešće je jedino što ostaje da svjedoči o nekadašnjem postojanju sistematski istraženog arheološkog lokaliteta terenska dokumentacija sa iskopavanja i tako se nalazište u cjelini seli u terenski dnevnik, foto-dnevnik i tehničku dokumentaciju.¹²³ Ovdje je neophodno napomenuti da elaborat ili izvještaj sa arheološkog terena predstavlja značajno polazište za novi naučni pristup ili potvrdu prethodnih naučnih stavova.¹²⁴

Stepen zaštite spomenika kulture, s obzirom na njihovu starost i mogućnost interpretacije nalaza, direktno zavisi od zakona o zaštiti kulturnog naslijeđa i od samog stanja lokaliteta, ali i od kvaliteta arheološke dokumentacije. To je dovoljan razlog da se kvalitet zakona o zaštiti kulturnog naslijeđa poboljšava i poštuje, a sastavljanje i popunjavanje arheološke dokumentacije konstantno osavremenjuje i adekvatno čuva, jer će, s otkrićem novih tehnologija u datiranju i analiziranju, postojeći stavovi, možda, biti revidirani.

Na arheološkom lokalitetu arheolozi skidaju slojeve zemlje idući od mlađih ka starijim u potrazi za pokretnim i nepokretnim objektima i nalazima, a prije svega kontekstima.¹²⁵ Tada se nameću stalna pitanja da li će se novim iskopavanjem riješiti neki naučni problem i da li će novi nalazi promijeniti postojeće naučne stavove.

Savremena arheologija se već uveliko služi uređajima koji omogućavaju neinvazivni pristup arheološkom lokalitetu, ali oni nikada neće biti potpuna zamjena klasičnoj arheološkoj metodi iskopavanja. Prednost neinvazivnih metoda istraživanja je u relativno brzom pregledu velikih površina i tačnom određivanju mjesta gdje je potrebno primijeniti metode klasične arheologije (iskopavanje).¹²⁶

Jedan od takvih primjera je *Izvještaj o implementaciji plana na području i ostacima graditeljske cjeline – Čaršijske (Esme Sultanije) džamije sa pratećim objektima* u Jajcu iz

¹¹⁹ Carman, Schofield, Belford, 2011, 168.

¹²⁰ Carman, Belford, Schofield, 2011, 181.

¹²¹ Gregl, Lapaine, Skoberne, 1982, 28; Barker, 2000, 266; Tasić 2015, 11.

¹²² Cobb, Harris, Jones, Richardson, 2012, 88-89.

¹²³ Novaković, 2007, 85; Tasić, 2015, 10.

¹²⁴ Carman, Belford, Schofield, 2011, 169..

¹²⁵ Ibid, 11.

¹²⁶ Carman, Schofield, Belford, 2011, 147.

2016. godine,¹²⁷ u kojem je predviđena metodologija rada sa aparatom za geofizičku prospekciju sa mrežom 10 x 10 m, ali je izvršeno snimanje na površini dimenzija 5 x 8 m, po zahtjevu investitora i radi omeđenosti površine zidom i ogradom.¹²⁸ (Tab. II, Br. 1) Iako je u Planu jasno definiran cilj arheoloških istraživanja,¹²⁹ u Izvještaju nije ponovljen, pa ostaje nedoumica za one koji nisu upućeni u Plan arheoloških istraživanja. Geofizička istraživanja neinvazivnog karaktera su ovdje dala potrebne informacije o temeljima objekata, bez otkopavanja.¹³⁰ Na taj način su se uštedjela i sredstva i vrijeme.¹³¹ Sadržaj Izvještaja o arheološkim geofizičkim istraživanjima na lokalitetu Čaršijske (Esme Sultanije) džamije sa pratećim objektima ima u Zaključku i idejni prijedlog daljeg djelovanja na temelju rezultata arheoloških geofizičkih istraživanja.¹³²

Izvještaj o obavljenim arheološkim geofizičkim istraživanjima na lokalitetu Čaršijske (Esme Sultanije) džamije sa pratećim objektima u Jajcu je primjer korisne i ekonomski opravdane upotrebe *Resistance Meter RM85* u svrhu neinvazivnog arheološkog istraživanja. Treba istaći da ovaj izvještaj može poslužiti kao primjer dobre prakse i svojim ostalim sadržajem. Upoređujući plan istraživanja na ovom lokalitetu sa izvještajem, uočava se dosljednost u predviđenoj metodologiji, te sve prednosti koje donosi takav sistematičan pristup jednom arheološkom lokalitetu. Postignut je brži uvid u stanje lokaliteta, istraživanje je trajalo samo jedan dan, što znatno smanjuje novčana ulaganja.¹³³ U ovom slučaju, više vremena je zahtijevao kabinetski rad, od rada na terenu (analiza snimaka, pisanje izvještaja, idejni prijedlog daljeg djelovanja).

Može se zaključiti da cjeloživotno multidisciplinarno samoedukovanje istraživača na arheološkom terenu doprinosi preciznijem naučnom opažanju, boljem sagledavanju problema, te uz poznavanje savremenih tehnologija dovodi do novih naučnih otkrića.¹³⁴

Ovaj izvještaj sadrži slijedeće dijelove:

¹²⁷ Izvještaj Jajce 2016: *Izvještaj* „Izvještaj o arheološkim geofizičkim istraživanjima na lokalitetu Čaršijske (Esme Sultanije) džamije sa pratećim objektima“, 2016, 3-14.

¹²⁸ Ibid, 4.

¹²⁹ Plan Esma Sultanija 2016: *Plan* „Područje i ostaci graditeljske cjeline Čaršijske (Esme Sultanije) džamije sa pratećim objektima: šadrvanom, stambenim objektom, mektebom i haremom u Jajcu“, 2016, 1.

¹³⁰ Izvještaj Jajce 2016: *Izvještaj* „Izvještaj o arheološkim geofizičkim istraživanjima na lokalitetu Čaršijske (Esme Sultanije) džamije sa pratećim objektima“, 2016, 9.

¹³¹ Carman, Schofield, Belford, 2011, 148.

¹³² Izvještaj Jajce 2016: *Izvještaj* „Izvještaj o arheološkim geofizičkim istraživanjima na lokalitetu Čaršijske (Esme Sultanije) džamije sa pratećim objektima“, 2016, 14.

¹³³ Ibid, 4.

¹³⁴ Tasić, 2015, 151.

1. Uvod

1.1. Opis i historijat dobra

2. Rezultati arheoloških geofizičkih istraživanja

2.1. Tijek i obim istraživanja

3. Rezultati i interpretacija arheoloških istraživanja

3.1. Interpretacija nalaza

3.1.1. Dubina između 75 i 90 cm

3.1.2. Dubina između 90 i 110 cm

4. Zaključak i idejni prijedlog daljeg djelovanja na temelju rezultata arheoloških geofizičkih istraživanja¹³⁵

Pored ostalih prednosti ovog Izvještaja, uočava se značajan dio u okviru zaključka: prijedlog daljeg djelovanja na temelju rezultata arheoloških istraživanja.¹³⁶ Ovaj dio izvještaja predstavlja veliku pomoć investitoru, ali je i pokazatelj stručnosti arheologa i njegovog vizionarstva i budućeg planiranja radova pred nadležnim institucijama.

U uvjetima očuvanog arheološkog konteksta, uz preciznu i sveobuhvatnu terensku dokumentaciju i poznavanje savremene tehnologije, moguća su nova naučna otkrića, jer arheologija promovira stalne analize i promišljanja, a ne nepopustljiv stav autoriteta.¹³⁷

Primjer je *Izvještaj o ocjeni arheološkog potencijala na lokalitetu Grabovnik – Zaketuša*,¹³⁸ koji je sačinila grupa stručnjaka sa Odsjeka za arheologiju Univerziteta u Ljubljani i preduzeće Arhej d.o.o. iz Ljubljane u saradnji sa domaćim stručnjacima (Tab. II, Br. 2). Primjenom novih metoda u istraživanju, utvrđeno je da se na ovoj lokaciji radi o naseobinskom nalazištu *in situ* koje se proteže pretežno preko centralnog i istočnog dijela platoa i na više terasa na padinama platoa.¹³⁹ Dokaz za to su magnetometarska snimanja i

¹³⁵ Izvještaj Jajce 2016: *Izvještaj* „Izvještaj o arheološkim geofizičkim istraživanjima na lokalitetu Čaršijske (Esme Sultanije) džamije sa pratećim objektima“, 2016, 2.

¹³⁶ Carman, Belford, Schofield, 2011, 169.

¹³⁷ Kaljanac, 2014, 257.

¹³⁸ Izvještaj Zaketuša 2014: *Izvještaj* „Izvještaj o ocjeni arheološkog potencijala na lokalitetu Grabovnik-Zaketiše“, 2014, 2-36.

¹³⁹ Ibid 36; Autor elaborata iz 2009. godine tvrdi da su „zbog dugogodišnje eksploatacije kamena u Zeketuši u potpunosti uništeni ostaci potencijalnog naselja, nisu pronađeni ostaci arhitekture ni kulturni slojevi sa pokretnim

velika količina keramičkih nalaza i nalaza troske.¹⁴⁰ Keramički nalazi su datirani u period od kasnog brončanog do ranog željeznog doba. Istraživanje je započeto detaljnim površinskim pregledom terena, određivanjem i crtanjem izohipsi kao i određivanjem geološke osnove (vapnenac) i opisom vegetacije.¹⁴¹ Na terenu su analizirani već postojeći iskopi, ali su geofizička istraživanja dala značajne nove rezultate. Istraživanja su obavljena magnetskom metodom - instrumentom *Geoscan fluxgate FM256*, kojim se izvodi gradientna tehnika mjerenja.¹⁴² To je pasivna metoda, jer se magnetometrima mjere lokalne promjene u zemaljskom magnetnom polju, koje su posljedica promjena u magnetskom susceptibilitetu materijala ispod tla. Ovom metodom se uspješno otkrivaju zidane strukture od kamena ili opeke, a posebno je efikasno detektiranje objekata sa tzv. termoreminentskim tipom magnetizacije (pečena glina) kao što su keramičke peći, dijelovi arhitekture od opeke, peći za topljenje metala, ognjišta.¹⁴³ Međutim, tek otkopavanjem može se tačno utvrditi o kojem objektu ili tipu nalaza se radi.

Izveštaj sa lokaliteta Grabovnik-Zaketuše sadrži slijedeće elemente:

1. Uvod (ko provodi istraživanja na poziv Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine)
2. Kratak rezime prethodnih arheoloških istraživanja iz 2009. godine
3. Izveštaj o arheološkim istraživanjima u periodu od 27.4 -30. 4. 2014. godine
 - a) Predmet (ocjena arheološkog potencijala na lokalitetu Zaketuša)
 - b) Izvođač istraživanja
 - c) Lokacija i metode istraživanja (fotografije iskopa i keramičkih nalaza uz kratak opis stratigrafije)
 - d) Rezultati geofizičkih nalaza
4. Interpretacija rezultata istraživanja (slike načinjene magnetnom metodom sa naglašenim linearnim anomalijama sa masivnijom pravougaonom strukturom što ukazuje na objekat od vapnenca)
5. Rezultati arheoloških pregleda kolekcije artefakata na lokaciji B (pisani izvještaj i fotografije keramike i troske)

materijalom, a nalazi keramike su fragmentarni u sekundarnoj poziciji (transportovani u procesu eksploatacije kamena)“.

¹⁴⁰ Izveštaj Zaketuša 2014: *Izveštaj „Izveštaj o ocjeni arheološkog potencijala na lokalitetu Grabovnik-Zaketuše“*, 2014, 18, 19.

¹⁴¹ Ibid 4, 5.

¹⁴² Izveštaj Zaketuša 2014: *Izveštaj „Izveštaj o ocjeni arheološkog potencijala na lokalitetu Grabovnik-Zaketuše“*, 2014, 15.

¹⁴³ Ibid.

6. Nalazi - mjesto pohranjivanja¹⁴⁴

Ovaj elaborat je iscrpan i kao takav je potvrda da se novim metodama i novim pristupom arheološkom lokalitetu može doći do novih relevantnih rezultata, koji mijenjaju prijašnju sliku prošlosti na određenom lokalitetu.

Izvještaj o sondažnim arheološkim istraživanjima na lokalitetu *Atmejdani - Saobraćajnica Čumurija - Ul. Hamdije Kreševljaković* sačinjen je 2004. godine,¹⁴⁵ ali plan istraživanja za ovaj lokalitet nije pronađen ili nije dostupan (Tab. II, Br. 3). Ovaj Izvještaj je sastavni dio obimnog elaborata koji je napisan tek 2007. godine,¹⁴⁶ a tretira četiri faze istraživanja, sa preporukom da se tokom maja 2007. godine nastave istraživanja.

Prvom fazom je započeto istraživanje na ovom lokalitetu 2004. godine na osnovu arhivskih podataka da se na ovom prostoru nalazila Hadži Alijina Bakr - babina džamija sa pratećim objektima (medresa, mekteb, biblioteka, šest česmi i mezaristan).¹⁴⁷ Zbog potrebe izgradnje saobraćajnice izvršeno je arheološko istraživanje, ali je lokalitet već znatno uništen izgradnjom i pokazatelj je nebrige gradskih vlasti barem za izmještanje mezara.¹⁴⁸ Rađeno je istraživanje (20 x 10 m), a ručni iskopi su rađeni po sistemu širokog frontalnog iskopa po slojevima od 15 cm, te su pronađeni dijelovi grobne arhitekture (nišana) i kamene plastike, kao i elementi arhitektonskih objekta.¹⁴⁹

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi postojanje ili nepostojanje mezara na ovom području, a ostvaren je metodom ručnih iskopa. Utvrđeno je da su mlađi mezari ekshumirani, a pet starijih mezara je samo zatrpano novim slojem zemlje.¹⁵⁰ U zaključku izvještaja se kaže: „*Tek nakon sistematskih arheoloških istraživanja bi dobili jasniju sliku o kompleksnoj arhitekturi koja je nekada sačinjavala Atmejdani sa svojim, veoma značajnim sadržajima, sakralnog, funeralnog, obrazovnog i kulturnog karaktera*“.¹⁵¹

¹⁴⁴ Ibid, 2-36.

¹⁴⁵ Izvještaj Atmejdani 2004: *Izvještaj* „Atmejdani- saobraćajnica Čumurija- Ul. H. Kreševljakovića; Sondažna arheološka istraživanja od 26. aprila do 14. maja 2004. godine; Elaborat-Ekspertiza“, 2004, 2-7.

¹⁴⁶ Izvještaj Atmejdani 2007: *Izvještaj* „Kulturno, historijsko i arheološko određenje lokaliteta Bakrbaba Hadži Alijine džamije i medrese Hadži Ismaila Misrije na Atmejdani u Sarajevu u kontekstu uređenja prostora Atmejdani- Elaborat“, 2007, 1-103.

¹⁴⁷ Izvještaj Atmejdani 2004: *Izvještaj* „Atmejdani- saobraćajnica Čumurija- Ul. H. Kreševljakovića; Sondažna arheološka istraživanja od 26. aprila do 14. maja 2004. godine; Elaborat-Ekspertiza“, 2004, 2, 3, 4.

¹⁴⁸ Ibid, 1.

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ Ibid, 6.

¹⁵¹ Ibid, 7.

Ovaj izvještaj sadrži stare i nove fotografije, opis lokaliteta i metode istraživanja, skice i zaključak.

Druga faza ovih istraživanja je trajala od maja do juna 2005. godine¹⁵² (Tab. II, Br. 4), treća je provedena tokom oktobra 2005. godine¹⁵³ (Tab. II, Br. 5), a četvrtu autor zajedničkog elaborata naziva završnom i ona traje od aprila do maja 2006. godine¹⁵⁴ (Tab. II, Br. 6). Po riječima autora elaborata u kojem se sumiraju sve četiri faze istraživanja,¹⁵⁵ arheološki lokalitet je devastiran ukopavanjem recentnih plinskih i drugih instalacija.¹⁵⁶ Autor ovog elaborata je razmatrao arheološki aspekt lokaliteta u kontekstu uređenja prostora Atmejdan i predlaže nastavak istraživanja (najkasnije tokom maja 2007. godine).¹⁵⁷ Nema podataka da li je tokom maja 2007. godine došlo do novih istraživanja, ali je u prethodnom poglavlju o planovima analiziran Plan *Atmejdan - završno čišćenje* iz 2010. godine.¹⁵⁸

Slijedeći izvještaj će pokazati kako su se istraživači 2006. godine oslonili na kvalitetno dokumentirano prethodno istraživanje iz 2003. godine. Ovaj izvještaj se odnosi na lokalitet Okolište *Butmirska kultura - neolitske populacije centralne Bosne*, a sačinio ga je tim domaćih i stranih arheologa 2006. godine¹⁵⁹ (Tab. II, Br. 7). Lokalitet je određen na osnovu geomagnetske prospekcije iz 2003. godine, te su ti snimci jasno locirali mjesto sonde (20 x 20 m). Tri kuće su locirane u centralnom dijelu iskopa i kompletno su istražene, dok su ostali objekti djelomično istraženi.¹⁶⁰ Objekat većih dimenzija (5x10 m) je potpuno izgorio pa su njegovi ostaci bolje očuvani, kao i nalazi kalotske peći, fragmenti keramike, utezi za tkalački stan, izgorjeli crveni lijep, nekoliko žrvnjišta, radionica kamenog alata, što upućuje na veoma razvijenu zanatsku djelatnost.¹⁶¹ Ovaj izvještaj sadrži i slijedeće priloge:

¹⁵² Izvještaj Atmejdan 2005: *Izvještaj* „Atmejdan-saobraćajnica Čumurija- Ul. H. Kreševljakovića; Sistematska arheološka istraživanja, Faza II, od 16. maja do 27. juna 2005. godine; Završni elaborat“, 2005, 1-12.

¹⁵³ Izvještaj Atmejdan 2005: *Izvještaj* „Atmejdan-Park; Sondažna arheološka istraživanja, Faza III, od 10.10.- 29. 10. 2005. godine; Završni elaborat“, 2005, 1-7.

¹⁵⁴ Izvještaj Atmejdan 2006: *Izvještaj* „Sondažna arheološka istraživanja; Atmejdan-Park, Faza IV, 11. 04.- 9. 05. 2006. godine; Završni elaborat“, 2006, 1-4.

¹⁵⁵ Izvještaj Atmejdan 2004: Izvještaj „Atmejdan- saobraćajnica Čumurija- Ul. H. Kreševljakovića; Sondažna arheološka istraživanja od 26. aprila do 14. maja 2004. godine; Elaborat-Ekspertiza“, 2004, 7.

¹⁵⁶ Ibid, 40; (...) „*pokretni nalazi u ovom trenutku i u aspektima sagledavanja izloženim u Završnom elaboratu arheoloških istraživanja su irelevantni, pa se isti stoga neće uzimati ni za kakvu analizu*“.

¹⁵⁷ Ibid, 49.

¹⁵⁸ Plan Atmejdan 2010: *Plan* „Plan i program istraživanja na lokalitetu Atmejdan- završno čišćenje“, 2010, 1-2.

¹⁵⁹ Izvještaj Okolište 2006: *Izvještaj* „Butmirska kultura- neolitske populacije centralne Bosne“, 2006, 1-26.

¹⁶⁰ Ibid, 1.

¹⁶¹ Ibid, 1, 2.

1. Slika računarske rekonstrukcije neolitskog naselja Okolišta, urađenu na osnovu ranije obavljene geomagnetske prospekcije i prethodnih istraživanja
2. Geomagnetski snimak sa oslikanim ostacima stambenih objekata i sistemom zaštitnih rovova
3. Tlocrt otkrivenih objekata
4. Južni profil sa ostacima nadzemne kuće
5. Sjeverni profil sa ostacima nagorjelih greda
6. Crteži pokretnog materijala.¹⁶²

Pisani dio izvještaja se završava konstatacijom da su sonde, po završetku radova, zatrpane i da su pokretni nalazi i terenska dokumentacija predati Zavičajnom muzeju u Visokom.¹⁶³

S aspekta implementacije ovaj kratki izvještaj je pokazao koliko neinvazivna arheološka metoda može pomoći u tačnom lociranju kulturnog sloja.¹⁶⁴ Iskorišteni rezultati ranije urađenih geofizičkih istraživanja pomogli su da se istraži područje u razumno kratkom vremenskom roku i sa relativno nižim novčanim izdacima, ali i da se detaljnije prouči uži centar lociranih objekata i neolitska kultura, te utvrdi hronologija. Međutim, nema podataka o stratigrafskim slojevima s podjelom na arheološke kategorije.

Nedostatak ovog izvještaja je i nedefiniranje zaštite ovog područja, jer se u savremenom shvatanju historije, arheološki lokaliteti tretiraju kao svojevrsan egzemplar prošlosti, zapis u zemlji koji se samo jednom može pročitati.¹⁶⁵ S obzirom da je ovaj projekat finansirala isključivo Rimsko-germanska komisija njemačkog arheološkog instituta u Frankfurtu/Univerziteta u Kiel - u, dinamika radova je ovisila o dotoku finansijskih sredstava.¹⁶⁶ Iz Izvještaja se ne vidi da li će istraživanje biti nastavljeno, ali je ista ekipa stručnjaka iz Zemaljskog muzeja BiH i Rimsko-germanske komisije nastavila istraživanja 2009. godine.¹⁶⁷ Ta činjenica opravdava nedostatak definiranja zaštite ovog područja.

Na projektu *Arheološka istraživanja antičkog lokaliteta „Gromile“, revitalizacija srednjovjekovne nekropole stećaka na lokalitetu „Podcrvenjak“ i rekognosciranje*

¹⁶² Izvještaj Okolište 2006: *Izvještaj* „Butmirska kultura- neolitske populacije centralne Bosne“, 2006, 2.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Carman, Belford, Schofield, 2011, 148, 149.

¹⁶⁵ Tasić, 2015, 10.

¹⁶⁶ Izvještaj Okolište 2006: *Izvještaj* „Butmirska kultura- neolitske populacije centralne Bosne“, 2006, 1.

¹⁶⁷ http://www.aegeobalkanprehistory.net/index.php?p=article&id_art=12

srednjovjekovnog grada u Kreševu¹⁶⁸ (Tab. II, Br. 8) radila je grupa stručnjaka iz Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 2007. godine. Ovaj Izvještaj pokazuje sa koliko poteškoća se susreću arheolozi na terenu, od nemogućnosti da se istraživanje obavi na otkrivenom lokalitetu, koji je većim dijelom u privatnom posjedu, do potpune devastiranosti srednjovjekovnog grada u Kreševu, koji je toliko zarastao u šikaru i šumu da bi podsijecanje stabala narušilo ionako krhku statiku gradnje, a i pristup je veoma otežan s obzirom na gusto rastinje.¹⁶⁹ Rekognosciranje Starog grada Kreševo je vršeno „s namjerom pripreme pisanja projekta za sistematska arheološka istraživanja, odnosno konzervatorske radove na tom veoma važnom srednjovjekovnom lokalitetu“.¹⁷⁰ Međutim, procjena stručnjaka iz Zemaljskog muzeja BiH, Federalnog zavoda za zaštitu spomenika i predstavnika Šumarije Kreševo je da bi trebalo uložiti velika finansijska sredstva da bi do arheoloških istraživanja uopće došlo (konzervacija i restauracija, pristupni put, uklanjanje stabala, panjeva i korijenja), „što dovodi u pitanje isplativost cijelog projekta“.¹⁷¹

Jedino je revitalizacija srednjovjekovne nekropole stećaka bila moguća - stećci su otkopani do temelja te su očišćeni.¹⁷² Smatra se da „nema potrebe vršiti iskopavanje ove nekropole s obzirom da se unutar grobova ne može očekivati nalaz posebno važnog arheološkog materijala“. Iako je pretpostavka da su na lokalitetu Gromile ostaci objekta bazilike ili vile rustike većih dimenzija iz perioda od 4-6. stoljeća, koja se na temelju djelomično istraženog objekta pokazala tačnom, ipak nije došlo do kompletnog iskopavanja, jer vlasnik parcele, na kojoj se većim dijelom nalaze temelji objekta, nije dozvolio iskopavanje bez nerealno visoke novčane nadoknade. Otkopani su dijelovi temelja na posjedu u vlasništvu franjevačkog samostana Kreševo (*katastarska čestica 208*)¹⁷³, izvan privatnog posjeda, i otkop ukazuje na objekat čija je širina 10 m, a debljina zidova je 60 - 90 cm,¹⁷⁴ ali bez kompletnog istraživanja „nije moguće dati sigurne podatke o namjeni građevinskog kompleksa, osim same datacije“.¹⁷⁵ Osim izvještavanja o otkopanom dijelu objekta, drugih podataka o metodologiji rada na ovom dijelu lokaliteta nema. To je razumljivo s obzirom na okolnosti da se veći dio

¹⁶⁸ Izvještaj Kreševo 2007: *Projekat „Arheološka istraživanja antičkog lokaliteta „Gromile“, revitalizacija srednjovjekovne nekropole stećaka na lokalitetu „Podcrvenjak“ i rekognosciranje srednjovjekovnog grada u Kreševu“*, 2007, 1-24.

¹⁶⁹ Izvještaj Kreševo 2007: *Projekat „Arheološka istraživanja antičkog lokaliteta „Gromile“, revitalizacija srednjovjekovne nekropole stećaka na lokalitetu „Podcrvenjak“ i rekognosciranje srednjovjekovnog grada u Kreševu“*, 2007, 5.

¹⁷⁰ Ibid, 7.

¹⁷¹ Ibid.

¹⁷² Ibid, 6.

¹⁷³ Ibid, 3.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Ibid, 5.

objekta nije mogao istraživati. Za 13 dana (29. 3. - 10. 4. 2007. godine) vršene su tri različite aktivnosti, koje su ukazale na probleme arheoloških istraživanja.¹⁷⁶

Sadržaj izvještaja:

1. Uvod
2. Pripremne aktivnosti
3. Tok arheoloških istraživanja
4. Umjesto zaključka
5. Revitalizacija i čišćenje srednjovjekovne nekropole stećaka na lokalitetu „Podcrkvenjak- Klupe“ u Kreševu
6. Rekognosciranje srednjovjekovnog grada Kreševo
7. Spisak korištene literature
8. Prilozi: fotografije I- XII, Tlocrt lokaliteta Gromile, crteži i situacije lokaliteta iz 2005. i 2007. godine¹⁷⁷

Završni elaborat o *sondažnim arheološkim istraživanjima zaštićenog lokaliteta Sultan Ahmedove džamije u Zenici* radili su stručnjaci iz Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u periodu od 26. 7. - 2. 8. 2007. godine¹⁷⁸ (Tab. II, Br. 9). Radovi su izvedeni na inicijativu Medžlisa Islamske zajednice Zenica, a uz odobrenje Zavoda za zaštitu spomenika pri Federalnom ministarstvu kulture i sporta i Federalnog ministarstva prostornog uređenja, s obzirom da se radi o objektu koji je 2007. godine proglašen nacionalnim spomenikom.

Kako se do plana ovog arheološkog istraživanja nije došlo,¹⁷⁹ iz Saglasnosti za izvođenje radova, koju je izdao Zavod za zaštitu spomenika, vidi se da je Općina Zenica tražila upute o načinu izvođenja radova na lokaciji Graditeljske cjeline Sultan Ahmedove džamije i Medrese, radi izgradnje službenih prostorija Islamske zajednice u neposrednoj blizini džamije.

Elaborat sadrži podatke o cilju arheoloških istraživanja, o implementaciji, o sondažnim istraživanjima - klasičnom arheološkom metodom. Formirana je mreža na lokaciji predviđenoj za izvođenje građevinskih radova, dimenzija 35 x 25 m, koja je podijeljena na 35

¹⁷⁶ Ibid.

¹⁷⁷ Izvještaj Kreševo 2007: *Projekat „Arheološka istraživanja antičkog lokaliteta „Gromile“, revitalizacija srednjovjekovne nekropole stećaka na lokalitetu „Podcrkvenjak“ i rekognosciranje srednjovjekovnog grada u Kreševu“*, 2007, 1.

¹⁷⁸ Izvještaj Zenica 2007: *Izvještaj „Sondažna arheološka istraživanja zaštićenog lokaliteta Sultan Ahmedove džamije u Zenici- 26. 07.-2. 08. 2007. godine“*, 2007, 1-48.

¹⁷⁹ Prilikom podnošenja zahtjeva Federalnom ministarstvu kulture i sporta radi uvida u arheološku dokumentaciju, plan za istraživanje ovog arheološkog lokaliteta nije bio dostupan.

kvadrata (5 x 5 m) i otvoreno je šest sondi različite dubine (od 1,63 m - 0,39 m – zavisno od dubine na kojoj se pronađe „*nasipana troska*“¹⁸⁰), ali ni u jednoj sondi nisu pronađeni arheološki ostaci.¹⁸¹

Ovo arheološko istraživanje na zaštićenom lokalitetu rađeno je po važećim propisima, a nepronazak arheoloških ostataka daje investitoru mogućnost nesmetane gradnje. Istraživanje je završeno u roku od šest dana i predstavlja obaveznu predradnju za buduću gradnju na zaštićenom području.¹⁸²

Izvještaj ili završni elaborat o sondažnim arheološkim istraživanjima zaštićenog lokaliteta Sultan Ahmedove džamije u Zenici sadrži slijedeće elemente:

1. Uvod - Historijat objekta
2. Metodologija rada na arheološkom lokalitetu
3. Opis sondažnih arheoloških istraživanja
4. Popis korištene literature
5. Nacrt situacije na lokalitetu
6. Nacrti sondi
7. Sondažni stratigrafski profili
8. Fotografije lokaliteta prije i poslije sondažnih iskopavanja
9. Zaključak¹⁸³

Sadržaj ovog izvještaja je opravdao svrhu arheološkog istraživanja i pred investitorom, Federalnim zavodom za zaštitu spomenika i Federalnim ministarstvom prostornog uređenja, jer je argumentirano negirao postojanje arheološkog potencijala na mjestu buduće građevine.

Izvještaj o II fazi podvodnih arheoloških radova na lokalitetu *Desilo u Bajlovcima – Hutovo Blato* sačinjen je 2008. godine, a istraživanja su vršena od 5-13. 11. 2007. godine¹⁸⁴ (Tab. II, Br. 10). Na samom početku izvještaja se naglašava da je finansijska podrška tražena od Ministarstva (ne piše kojeg), jer su u I fazi istraživanja pronađene amfore.¹⁸⁵ Sa aspekta implementacije metoda arheoloških istraživanja, ovaj izvještaj, iako je nepotpun, donekle

¹⁸⁰ Ibid, 5.

¹⁸¹ Ibid, 6.

¹⁸² *Odluka o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, 07.2-2-173/05-4, od 7. marta 2007.*

¹⁸³ Izvještaj Zenica 2007: *Izvještaj „Sondažna arheološka istraživanja zaštićenog lokaliteta Sultan Ahmedove džamije u Zenici- 26. 07.-2. 08. 2007. godine“*, 2007, 1-48.

¹⁸⁴ Izvještaj *Desilo u Bajlovcima- Hutovo Blato 2008: Izvješće „Izvješće o II. fazi podvodnih arheoloških radova na lokalitetu Desilo u Bajlovcima- Hutovo Blato“*, 2008, 1-10.

¹⁸⁵ Ibid, 1.

osvjetljava sliku podvodnih arheoloških istraživanja. Istraživanje je nastavak rada na prethodno lociranom mrežištu „sektor A, sonda B“, gdje je u prvoj fazi pronađen prvi čamac.¹⁸⁶ Postavljeno je „dokumentacijsko fiksno mrežište, koje je osnova za podjelu sektora A na sonde“. Vršeno je podvodno fotografiranje zatečenog i otkopanog terena, te je primijećeno da je folija (geotekstil), koja je bila postavljena na ostatke čamca u prethodnoj fazi istraživanja bila prekrivena nanosom mulja u visini od 10 cm. Nastavak istraživanja je vršen na novim sondama D, E, G, K. Na tom prostoru su označeni i fotografirani svi nalazi. Arheološki iskop je vršen pomoću mamut sisaljke, a dubina sonde je bila do 90 cm.¹⁸⁷

Pošto su uočeni novi nalazi amfora, predloženo je i novo arheološko istraživanje, a ranije pronađeni čamac *in situ* je zaštićen novim pokrovom od geotekstila nakon što su rebra čamca „fiksirana žicom“.¹⁸⁸

Podvodna arheologija podrazumijeva u načelu jednaku metodologiju kao na kopnu, ali su specifični uvjeti rada, oprema i alat.¹⁸⁹ U ovom slučaju je neophodna saradnja sa stručnjacima iz drugih oblasti, koji bi na odgovarajući način obradili i konzervirali nalaze s obzirom na djelovanje anaerobnih bakterija.¹⁹⁰ Izvještaj sa ovog arheološkog lokaliteta može se uvjetno nazvati izvještajem implementacije, ali ne i interpretacije arheološkog istraživanja. Nema podataka o lokalitetu, o prethodnim istraživanjima, nije naglašen cilj istraživanja, a nema ni interpretaciju arheološkog istraživanja.

Izvještaj pod naslovom *Arheološka istraživanja prapovijesnog tumula i nekropole na lokalitetu Desilo - Hutovo Blato* iz 2008. godine, znatno se razlikuje od ostalih izvještaja.¹⁹¹ (Tab. II, Br. 11).

Ovaj izvještaj daje vrlo malo informacija¹⁹² i svaka stranica sadrži fotografiju groba, njegov broj, podatke o dimenzijama te položaj skeleta.¹⁹³ Nema podataka o implementaciji niti drugih sadržaja izvještaja. Nijedan popratni akt uz ovaj dokument nije bio dostupan za analizu što bi ukazivalo da je ovo samo dio izvještaja.

¹⁸⁶ Izvještaj Desilo u Bajlovcima- Hutovo Blato 2008: *Izješće* „Izješće o II. fazi podvodnih arheoloških radova na lokalitetu Desilo u Bajlovcima- Hutovo Blato“, 2008, 6.

¹⁸⁷ Ibid, 7.

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ Radić- Rossi, 2012, 209.

¹⁹⁰ Bowens, 2009, 13.

¹⁹¹ Izvještaj Desilo-Hutovo Blato 2008: *Izješčaj* „Arheološka istraživanja prapovijesnog tumula i nekropole na lokalitetu Desilo- Hutovo Blato; Izješće“, 2008, 1-19.

¹⁹² Izvještaj počinje rečenicom (in medias res): „Skeletni ostaci pokojnika bili su ispremetani“.

¹⁹³ Izvještaj Desilo-Hutovo Blato 2008: *Izješčaj* „Arheološka istraživanja prapovijesnog tumula i nekropole na lokalitetu Desilo- Hutovo Blato; Izješće“, 2008, 1-19.

Gradnja novih puteva često otvara mogućnost novih arheoloških nalazišta,¹⁹⁴ kada građevinske mašine slučajno otkopaju arhitektonsku plastiku ili grob, pa arheolozi budu pozvani da izvrše zaštitna arheološka istraživanja. Ovakve situacije su se desile na gradnji koridora V -c na lokalitetu Sekulan - Zvirici u blizini Ljubuškog¹⁹⁵ kao i na dijelu trase istog koridora na području Tarčin - Lepenica, gdje su arheolozi obilazeći teren zapazili uzvišenja koja su bila indicije za postojanje tumula¹⁹⁶ (Tab. II, Br. 12). Izvještaj o rekognosciranju terena na dionici autoputa V -c Tarčin - Lepenica dugoj 9,5 km podnesen je u julu 2011. godine.

Sa aspekta implementacije ovdje su primijenjena magnetometarska snimanja na četiri lokacije, a istraživači su na osnovu snimaka, raspoloživih karti i dokumentacije sa terena, predložili lokalitete na kojima bi trebalo kopati probne rovove na dužini od 1810 m.¹⁹⁷ Predloženo je osam probnih rovova veličine 2 x 1 m, koje bi kopala mašina sa kašikom širine 1 m, a dubina bi zavisila od nivoa zdravice.¹⁹⁸

Drugi izvještaj sa koridora V -c odnosi se na *lokalitet Bijača – Kravice* i na grobove koje su radnici na autoputu slučajno otkrili te obavijestili nadležne lokalne institucije¹⁹⁹ (Tab. II, Br. 13). Pored arheologa, na ovo nalazište su izašli policajci, geolog i grobar. Pronađena su dva groba sa ispruženim kosturima i zanimljivim nalazima željeznih potkova za vojničke čizme, što je bilo karakteristično za vojnike Napoleonove vojske.²⁰⁰ „Ipak, bez antropoloških i radiokarbonskih analiza teško je govoriti o okolnostima i vremenu smrti osoba, čije su kosti pronađene u grobovima na trasi autoceste u Zviricima“.²⁰¹ Svi nalazi, uključujući skelete, preneseni su u franjevački samostan Humac u Ljubuškom.²⁰²

Oba ova izvještaja sa Koridora V-c su veoma kratka, bez fotografija ili drugih sadržaja.

Još jedan dokument, predat nadležnoj instituciji kao izvještaj pod nazivom *Inventar nalaza Luke - zaštitno arheološko istraživanje na trasi autoputa koridor V -c* (Tab. II, Br. 14) nema

¹⁹⁴ Cobb, Harris, Jones, Richardson, 2012, 55, 56.

¹⁹⁵ Izvještaj Bijača-Kravica 2012: *Elaborat* „Elaborat; Istraživanja na koridoru V-c Bijača. Kravica: Grobovi na lokalitetu Sekulan, Zvirici, 11.-13. 1. 2012.“, 2012, 1-5.

¹⁹⁶ Izvještaj Tarčin- Lepenica 2011: *Izvještaj* „Izvještaj o rekognosciranju terena na dionici autoputa V-c Tarčin-Lepenica dugoj 9, 50 KM 29. 06.-01. 07. 2011. godine“, 2011, 1-4.

¹⁹⁷ Ibid, 3.

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Izvještaj Bijača- Kravica 2012: *Elaborat* „Elaborat; Istraživanja na koridoru V-c Bijača- Kravica: Grobovi na lokalitetu Sekulin, Zvirici, 11.-13.1. 2012.“, 2012, 1-4.

²⁰⁰ Ibid, 2.

²⁰¹ Ibid, 3.

²⁰² Ibid.

formu i sadržaj izvještaja, već predstavlja samo dio terenske dokumentacije, tj. formulare koji nisu u potpunosti dokumentirani.²⁰³ Sadrže fotografije ulomaka keramike, broj sonde, bez podataka o dimenzijama ili kontekstu u kojem su pronađeni. Izvještaj ima 104 strane, na kojima su nepotpuno prezentirani nalazi. Predpostavlja se da je ovo drugi dio izvještaja, a prvi dio o implementaciji i interpretaciji ovog arheološkog nalazišta je ostao nedostupan. Nema opisa implementacije ili interpretacije ovog arheološkog nalazišta.

Rekognosciranje vršeno u periodu od 21.6. - 13. 9. 2014. godine rezultiralo je izradom tehničkog elaborata *Rekognosciranje antičkih lokaliteta na području Kiseljaka*²⁰⁴ (Tab. II, Br. 15) s ciljem pronalaska potencijalnih arheoloških lokaliteta koji bi, eventualno, potvrdili tezu Ive Bojanovskog o pravcu pružanja rimske ceste Salonae – Hedum Castelum kroz kiseljačku kotlinu.²⁰⁵ Rekognosciranje je vršeno na sedam lokacija²⁰⁶, ali nije naveden kriterij na osnovu kojeg su one odabrane. Ovaj elaborat sadrži tačne koordinate svakog lokaliteta, slike lokaliteta preuzete sa Google Earth-a, fotografije načinjene na samom lokalitetu te fotografije ulomaka keramike.²⁰⁷ Izvještaj ne sadrži plan implementacije, jer se radi o površinskom pregledu i analizi ranije otkopanih dijelova brda na kojima je uočljiv znak ljudske aktivnosti.²⁰⁸ Ovaj tehnički elaborat sadrži i fotografije pronađenih fragmenata keramike, međutim nisu georeferencirani, te ne mogu poslužiti u izradi budućih radova.

Među dostupnim izvještajima je i *Stručni nalaz i mišljenje o izboru lokacije arheološkog sondiranja uz unutrašnje područje megalitskog zida na gradini Ošanići kod Stoca sa aspekta očuvanja njegove stabilnosti* (Tab. II, Br. 16), koji je radio diplomirani inženjer građevine.²⁰⁹ Ovo je primjer multidisciplinarnosti, predradnja arheološkim istraživanjima, gdje se od vještaka građevinske struke, stručnog lica statičara, tražilo da „*utvrdi stanje blokova na unutrašnjem licu zida, odnosno njegovu opću stabilnost*“.²¹⁰ Ovaj dokument je sačinjen sa ciljem da se procijeni, osigura i sačuva statika starog megalitskog zida, koji bi mogao biti

²⁰³ Izvještaj Luke 2011: *Inventar nalaza „Inventar nalaza „Luke“; Zaštitno arheološko istraživanje na trasi autoputa koridor Vc“*, 2011, 1-104.

²⁰⁴ Izvještaj Kiseljak 2014: *Izvještaj „Tehnički elaborat; Rekognosciranje antičkih lokaliteta na području Kiseljaka“*, 2014, 1-25.

²⁰⁵ Bojanovski, 1974, 146-151.

²⁰⁶ Izvještaj Kiseljak 2014: *Izvještaj „Tehnički elaborat; Rekognosciranje antičkih lokaliteta na području Kiseljaka“*, 2014, 4.

²⁰⁷ Ibid, 1-25.

²⁰⁸ „Tvorevina (*feature*), općenit izraz za one sastavne dijelove *uslojenja* (bilo umjetne ili prirodne) za koje izraz „sloj“ nije prikladan“ (Barker, 2000, 270).

²⁰⁹ Izvještaj Ošanići 2011: *Stručni nalaz i mišljenje „Stručni nalaz i mišljenje o izboru lokacije arheološkog sondiranja uz unutrašnje područje megalitskog zida na gradini Ošanići kod Stoca sa aspekta očuvanja njegove stabilnosti“*, 2011, 9.

²¹⁰ Ibid, 1.

urušen sondažnim kopanjem pored samog zida, ali i s ciljem da se osigura adekvatna zaštita na radu kopača sonde.²¹¹ Ispred Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, koji je naručilac ovog istraživanja na lokalitetu gradine Ošanići, općina Stolac, prisustvovala je arheologinja.

Još jedan izvještaj, čiji plan je predočen, odnosi se na arheološki lokalitet *Stari grad u Bužimu* (Tab. II, Br. 17). Istraživanje lokaliteta vršili su stručnjaci Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine zajedno sa britanskim arheolozima.²¹² Radovi na ovom lokalitetu su trajali od 6. 6 do 27. 6. 2008. godine.

Izvještaj o arheološkom istraživanju je podnesen Zavodu za zaštitu kulturno-historijskog naslijeđa pri Federalnom ministarstvu kulture i sporta, koji je i izdao saglasnost za ovo istraživanje. Ovaj izvještaj ima četiri cjeline:

1. Uvod
2. Ciljevi istraživanja
3. Rezultati arheoloških istraživanja
4. Zaključak²¹³

Uz fotografije, mape i crteže nalaza, ovaj Izvještaj ima 74 stranice i predstavlja obiman i sadržajan dokument, koji može dati cjelovit uvid u stanje Starog grada Bužima i „planiranje sveobuhvatne strategije budućih arheoloških, konzervatorskih i restauratorskih istraživanja ovog kulturnog dobra“.²¹⁴

Izvještaj o implementaciji sadrži podatke o svakom rovu: pored fotografija stratigrafije i narativno su prezentovane dimenzije i lokacija rova, tumačene uočene posebnosti, a grafički su predstavljeni svi arheološki nalazi.²¹⁵

Upoređujući plan i izvještaj sa ovog arheološkog lokaliteta, uočava se da je nedostatak plana, koji može biti fleksibilan, nadomješten u izvještaju. Izvještaj o implementaciji sadrži dimenzije sonde i min/max dubinu sonde. U zaključku ovog izvještaja je uočena česta upotreba sintagmi modalnog značenja, a prema nekim mišljenjima njih treba izbjegavati.²¹⁶ Treba uvjeriti nadležne institucije i akademsku javnost da voditelj radova na arheološkom

²¹¹ Izvještaj Ošanići 2011: *Stručni nalaz i mišljenje* „Stručni nalaz i mišljenje o izboru lokacije arheološkog sondiranja uz unutrašnje područje megalitskog zida na gradini Ošanići kod Stoca sa aspekta očuvanja njegove stabilnosti“, 2011, 2.

²¹² Izvještaj Bužim 2008: *Izvještaj* „Stari grad Bužim; Arheološka iskopavanja“, 2008, 1-74.

²¹³ Ibid.

²¹⁴ Ibid, 3.

²¹⁵ Ibid, 4-41.

²¹⁶ Drewett, 2001, 183.

lokalitetu ima znanje, vještine i iskustvo i da može generirati nova saznanja, koja su viša dimenzija u naučnom pogledu.²¹⁷

*Izveštaj o arheološkim geofizičkim istraživanjima na lokalitetu prahistorijskog naselja u Ripču*²¹⁸ (Tab. II, Br. 18), sačinjen je 2015. godine u Institutu za arheologiju pri Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu.

Ovaj izvještaj sadrži detaljan uvodni dio o historijatu i valorizaciji lokaliteta sa priložima karti terena na kojima su ucrtane izohipse kopna i tok rijeke Une, te do tada istraženi dijelovi naselja Ripač.²¹⁹ Prva karta potiče s kraja 19. stoljeća, a izradio ju je Vaclav Radimsky i na njoj su prikazani ostaci stubova pronađenih tokom tadašnjih istraživanja.²²⁰ Druga je kumulativna karta istraživanja ovog lokaliteta s početka 20. stoljeća. Uz prostor koji je ranije istraživao dodatno su ucrtane površine koje su istraživali Franjo Fiala i Vejsil Ćurčić.²²¹

Zatim je dat detaljan opis rezultata arheoloških geofizičkih istraživanja, njihov obim²²² i trenutno stanje na lokalitetu zaštićenog prahistorijskog naselja Ripač.²²³ Tumačenjem rezultata data je jasna interpretacija geofizičkih istraživanja svih mreža na terenu, a na kraju je iznijet zaključak sa idejnim prijedlogom daljeg djelovanja na temelju ovih istraživanja.²²⁴

S obzirom da su vlasnici istraženih lokacija privatna lica i da su željeli proširenje svojih objekata (kuća i restoran), koji se nalaze na zaštićenom području na kojem nije dozvoljena gradnja zbog potencijalno vrijednog prahistorijskog nalazišta, oni su tražili mišljenje arheoloških stručnjaka.²²⁵

Ono što ovaj izvještaj čini posebno značajnim je činjenica da se na jednom prilično uništenom lokalitetu, zbog nelegalno izgrađenih objekata, neinvazivnom metodom utvrdila tačna pozicija arheološkog potencijala i što je dato najbolje rješenje u smislu „pomirenja prošlosti i sadašnjosti“ ili je usvojen princip „kako prošlost može obogatiti sadašnjost“. Naime, u zaključku izvještaja se preporučuje dislociranje i konzervacija potencijalnih ostataka

²¹⁷ Flinders University, Department of Archaeology, 2016, 4.

²¹⁸ Izveštaj Ripač 2015: *Izveštaj* „Izveštaj o arheološkim geofizičkim istraživanjima na lokalitetu prahistorijskog naselja u Ripču“, 2015, 3-24.

²¹⁹ Izveštaj Ripač 2015: *Izveštaj* „Izveštaj o arheološkim geofizičkim istraživanjima na lokalitetu prahistorijskog naselja u Ripču“, 2015, 3-8.

²²⁰ Ibid, 6.

²²¹ Ibid, 7.

²²² Ibid, 15.

²²³ Ibid, 8.

²²⁴ Ibid, 22.

²²⁵ Ibid.

sojениčkog naselja,“ nakon čega bi bili izloženi javnosti prema svom originalnom rasporedu i pozicijama na lokalitetu“. ²²⁶ Dalje se predlaže rekonstrukcija sojениčkog naselja, čime bi prostor dobio na atraktivnosti. To pretpostavlja unapređenje širokog spektra društvenih, ekonomskih i kulturnih pogodnosti, jer predstavlja poveznicu sa kulturnom baštinom i igra temeljnu ulogu u razvoju kolektivnog identiteta, a donosi i ekonomsku dobit razvojem turizma na atraktivnim lokacijama. ²²⁷ Ovaj izvještaj predstavlja, kao i plan ²²⁸ za ovo istraživanje, primjer dobre prakse, koja se rukovodi zahtjevima savremenih arheoloških istraživanja da korištenjem najoptimalnijih arheoloških metoda izvrši procjenu vrijednosti lokaliteta i njegov kontekst.

Izvještaj o zaštitnim arheološkim istraživanjima iz 2015. godine odnosi se na lokalitet *Butmir-Tilava* ²²⁹ (Tab. II, Br. 19). Ovaj eponimni lokalitet je veoma ugrožen savremenom gradnjom, pa je i do ovog istraživanja došlo kada je investitor građevinskih radova na lokaciji Termalne rivijere zatražio saglasnost za gradnju od Federalnog ministarstva kulture i sporta. ²³⁰ S obzirom da je veći dio lokaliteta proglašen nacionalnim spomenikom, na ovom prostoru je zabranjena gradnja. ²³¹ Na 6 mjesta su otvorene ručne sonde različite veličine i dva široka otkopa. ²³² Konstatirano je da nisu pronađeni nikakvi tragovi kulturnih ostataka u vertikalnim presjecima na dubini od 2m u iskopima od 1 - 6. ²³³ U četvrtom iskopu, u dijelu recentnog humusa, pronađena je jedna strelica i nekoliko ulomaka keramike različite kulturne pripadnosti. ²³⁴ U zaključku ovog izvještaja se tvrdi da su slučajni nalazi pripadali ostacima sezonskog staništa nomadskog ranoneolitskog stanovništva i da su naplavljeni. ²³⁵ Ovaj izvještaj ima slijedeće elemente sadržaja:

1. Historijat lokaliteta
2. Uvod
3. Tok i način istraživanja
4. Zaključak

²²⁶ Izvještaj Ripač 2015: *Izvještaj* „Izvještaj o arheološkim geofizičkim istraživanjima na lokalitetu prahistorijskog naselja u Ripču“, 2015, 22.

²²⁷ Ibid, 3-8.

²²⁸ Plan Ripač 2016: *Projektni zadatak*: „Arheološko područje Ripač u selu Ripač kod Bihaća“, 2016, 3-7.

²²⁹ Izvještaj Butmir-Tilava 2015: *Izvještaj* „Butmir-Tilava; Elaborat arheoloških istraživanja“, 2015, 1-16.

²³⁰ Ibid, 5.

²³¹ *Odluka o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, 05.1-2-916/03-3, od 31. augusta 2004.*

²³² Izvještaj Butmir-Tilava 2015: *Izvještaj* „Butmir-Tilava; Elaborat arheoloških istraživanja“, 2015, 7-13.

²³³ Ibid, 14.

²³⁴ Ibid, 11.

²³⁵ Ibid, 14.

5. Prilozi: crteži, tabele, geodezija²³⁶

U zaključku ovog izvještaja se negira postojanje ostataka neolitske Butmirske kulture, te se predlaže izdavanje dozvole za dogradnju kompleksa Terme Ilidža, odnosno Hotela Hills.²³⁷ Na ovom lokalitetu su antropogeni i prirodni faktori doveli do devastacije terena, a zbog neadekvatne metodologije arheoloških istraživanja ovaj dio lokaliteta je zauvijek izgubljen.

Veoma je značajan *Izvještaj o arheološkim prethodnim radovima istražnog karaktera- plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika - Arheološko područje – prahistorijsko naselje Butmir, općina Ilidža (Faza I)*²³⁸ (Tab. II, Br. 20) iz 2016. godine sa aspekta naučnog pristupa arheološkom nalazištu, sveobuhvatnosti dokumentovanja i valorizovanja eponimnog lokaliteta, koji je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika 31. augusta 2004. godine proglasila nacionalnim spomenikom²³⁹ (otkriven je krajem 19. stoljeća), a evidentan je stepen ugroženosti lokaliteta novim regulacionim planom. O planu za ovo istraživanje je već pisano kao o egzemplarnom planu za planiranje preventivne prospekcije na arheološkom terenu s ciljem utvrđivanja tačnih parametara distribucije arheološkog potencijala unutar zone zaštite lokaliteta.²⁴⁰

U uvodnom dijelu Izvještaja jasno je definiran cilj istraživanja, tok istraživanja, organizacija rada, sastav ekipe i metodologija.²⁴¹ Ovaj dio Izvještaja sadrži službeni broj protokola Stručnog mišljenja Zavoda za zaštitu spomenika pri Federalnom ministarstvu kulture i sporta i Rješenja Federalnog ministarstva prostornog uređenja, što se do tada nije navodilo u izvještajima. Zatim je prezentiran historijski pregled, dosadašnja zakonska zaštita lokaliteta i geološki sastav zemljišta, koji je dao jasnu sliku dubine kulturnog sloja,²⁴² a nakon toga rezultati arheološke prospekcije sa više podnaslova:

1. Ekstenzivni terenski pregled
2. Intenzivni terenski pregled

²³⁶ Izvještaj Butmir-Tilava 2015: *Izvještaj* „Butmir-Tilava; Elaborat arheoloških istraživanja“, 2015, 3-16.

²³⁷ Ibid, 14-15.

²³⁸ Izvještaj Butmir 2016: *Izvještaj* „Izvještaj o arheološkim prethodnim radovima istražnog karaktera- plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika; Arheološko područje- prahistorijsko naselje u Butmiru“, 2016, 4-166.

²³⁹ *Odluka o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom*, 05.1-2-916/03-3, od 31. augusta 2004.

²⁴⁰ Plan Butmir 2015: *Plan* „Plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika „Arheološko područje- prahistorijsko naselje u Butmiru, Općina Ilidža“ (Faza I)“, 2015, 1-8.

²⁴¹ Izvještaj Butmir 2016: *Izvještaj* „Izvještaj o arheološkim prethodnim radovima istražnog karaktera- plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika; Arheološko područje- prahistorijsko naselje u Butmiru“, 2016, 6.

²⁴² Ibid, 8-13.

3. Testne sonde
4. Arheološki pregled testnih rovova u svakoj sekciji
5. Arheološki pregled testnih bušotina u svakoj sekciji
6. Procjena potencijala po bušotinama na osnovu količine nalaza
7. Fotokatalog nalaza
8. Interpretacija rezultata i zaključak²⁴³

U dijelu Izvještaja o implementaciji istraživanja detaljno su prezentovani rezultati arheološke prospekcije. Naveden je prostor na kojem je rađen ekstenzivni (ETP) i intenzivni terenski pregled (ITP) te distribucija arheološkog potencijala unutar njih.²⁴⁴ Zatim su fotografski prikazane testne sonde uz opis i interpretaciju stratigrafije.²⁴⁵ Na isti način su prikazani i interpretirani testni rovovi²⁴⁶ i bušotine.²⁴⁷ Nakon interpretacije stratigrafije, dat je fotokatalog nalaza koji su svrstani u tri kategorije, zavisno od mjesta u kojem su pronađeni. Prikazani su nalazi iz testnih rovova, nalazi iz bušotina, testnih sondi, te površinski nalazi.²⁴⁸

Slijedeći, veoma značajan dio sadržaja ovog Izvještaja je Nacrt potencijalnog sistematskog istraživanja, koji je dat na osnovu rezultata preventivne prospekcije kojom je precizno definiran prostor distribucije arheološkog potencijala, posebno u sekciji 4 zona 1, gdje je evidentirano prisustvo prahistorijskog naselja i taj prostor se stavlja pod maksimalnu zaštitu i Valletta konvenciju²⁴⁹ te se predlaže da ovaj prostor predstavlja zonu arheološkog parka.²⁵⁰ U Nacrtu potencijalnog sistematskog istraživanja precizno je definiran prostor istraživanja, metodologija, uvjeti za neometano izvođenje radova, plan implementacije uz predviđeni broj ljudi u ekipi za svaku aktivnost, te infrastruktura u zavisnosti od toga za što se odluči izvođač radova: za izgradnju arheološkog parka ili za izmještanje nalaza u neku od nadležnih institucija.

²⁴³ Izvještaj Butmir 2016: *Izvještaj* „Izvještaj o arheološkim prethodnim radovima istražnog karaktera- plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika; Arheološko područje- prahistorijsko naselje u Butmiru“, 2016, 4.

²⁴⁴ Ibid, 17, 18.

²⁴⁵ Ibid, 18.

²⁴⁶ Ibid, 61-88.

²⁴⁷ Ibid, 88-126.

²⁴⁸ Ibid, 132-153.

²⁴⁹ *European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage (Revised), Valetta, 16.1. 1992.*

²⁵⁰ Izvještaj Butmir 2016: *Izvještaj* „Izvještaj o arheološkim prethodnim radovima istražnog karaktera- plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika; Arheološko područje- prahistorijsko naselje u Butmiru“, 2016, 160.

Ovaj Izvještaj još sadrži bibliografiju i skraćenice, podatke o arhivu nalaza i dokumentacije te priloge.²⁵¹ Kvalitativno i kvantitativno ovaj Izvještaj predstavlja dokument, koji će budućim istraživačima pokazati način kvalitetnog prezentovanja istraživačkih radova na arheološkom terenu i koji će ubijediti nadležne institucije u prijeku potrebu sistematskih istraživanja, tim prije što urbanizacijom nestaje dio po dio lokaliteta. Na ovom arheološkom lokalitetu to je jedan od osnovnih problema, jer je na većem dijelu lokaliteta, koji je proglašen nacionalnim spomenikom,²⁵² došlo do ubrzane gradnje i trajnog uništenja. Građevinski radovi su se obavljali bez nadzora arheologa, tako da nije poznato ni mjesto deponovanja iskopane zemlje dok su se kopali temelji za više objekata (tržni centar, hoteli Hills i Hollywood, Termalna rivijera, Studentski dom – Fondacija Izvor nade).

U ovom Izvještaju je potvrđena potreba fizičkog pregleda arheološkog lokaliteta prije pisanja plana i teza o potrebi fleksibilnosti plana, jer nije bilo moguće realizirati mašinske radove na prostoru voćnjaka (sekcija 4) predviđene Planom,²⁵³ već se pristupilo otvaranju ručnih arheoloških sondi, a s obzirom da je ta metoda zahtjevnija i znatno sporija, ti radovi su prvi započeti i najduže su trajali.

Prezentirano je ukupno 20 izvještaja, koje su nadležne institucije prihvatile kao takve, bez obzira na obim i sadržaj, pa se nameće potreba okvirnog definiranja strukture izvještaja. Plan je temelj za završni rad i predstavlja prvo poglavlje izvještaja. Veoma važan dio izvještaja predstavljaju svi elementi realizacije plana implementacije,²⁵⁴ te interpretacija arheološkog nalazišta uz poglavlje o mjerama zaštite i prevencije lokaliteta sa stručnim preporukama investitoru. Takav sadržaj izvještaja preporučuju i naučnici Velike Britanije, vodeći se njihovim ključnim dokumentom MAP 2 (Management of Archaeological Projects).²⁵⁵

²⁵¹ Izvještaj Butmir 2016: *Izvještaj* „Izvještaj o arheološkim prethodnim radovima istražnog karaktera- plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika; Arheološko područje- prahistorijsko naselje u Butmiru“, 2016, 164-166.

²⁵² *Odluka o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, 05.1-2-916/03-3, od 31. augusta 2004.*

²⁵³ Plan Butmir 2015: *Plan* „Plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika „Arheološko područje- prahistorijsko naselje u Butmiru, Općina Ilidža“ (Faza I)“, 2015, 5-6.

²⁵⁴ Flinders University, Department of Archaeology, 2016, 5.

²⁵⁵ Management of Archaeological Projects (MAP 2) in *The Concise Oxford Dictionary of Archaeology*, 1991.

Tabelarni prikaz elemenata plana i izvještaja

Tabelarni pregled elemenata plana u 7 uzoraka

REDNI BROJ PLANA	O lokalitetu	Historijat istraživanja	Valorizacija lokaliteta	Cilj istraživanja	Stepen ugroženosti lokaliteta	Plan katastra podzemnih instalacija	Plan implementacije			Vremenski okvir	Opis aktivnosti članova ekipe	Mjere zaštite na radu	Multidisciplinarnan pristup	Finansijski plan	Plan zaštite i prevencije/ prijdlog za dalja istraživanja
							Vrsta istraživanja	Opis implementacije							
								Detaljan	Sažet						
1.	X		X		X		X		X				X		
2.	X	X	X	X			X		X	X			X	X	
3.	X		X	X			X			X					
4.	X	X	X	X			X		X					X	
5.	X	X	X	X	X		X	X	X	X				X	
6.	X		X	X			X	X	X	X			X	X	
7.	X	X	X	X	X		X	X	X	X		X		X	
UKUPNO	7	4	7	6	3	0	7	3	3	6	5	0	1	3	5
PROCENTI	100%	57,14%	100%	85,71%	42,85%	0%	100%	42,85%	42,85%	85,71%	71,42%	0%	14,28%	42,85%	71,42%

Legenda:

- Br. 1. Zaštitna arheološka istraživanja lokaliteta Studena Česma u Donjem Vakufu- Bosna i Hercegovina
 Br. 2. Zahtjev za izvođenje arheoloških radova na lokalitetu Starog grada u Bužimu
 Br. 3. Plan i program istraživanja na lokalitetu Atmejdan- završno čišćenje
 Br. 4. Plan i program istraživanja na lokalitetu Butmir- Tilava
 Br. 5. Projektni zadatak; Arheološko područje Ripač u selu Ripač kod Bihaća
 Br. 6. Područje i ostaci graditeljske cjeline – Čaršijska (Esme Sultanije) džamija sa pratećim objektom: šadrvanom, stambenim objektom, mektebom i haremom
 Br. 7. Plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika „Arheološko područje-prahistorijsko naselje u Butmiru, Općina Ilidža“ (Faza I)

Analiza tabelarnog prikaza elemenata plana u 7 uzoraka

S obzirom da je konstatirano da je plan strateški početak svakog ozbiljno započetog posla, što arheološki lokalitet to zaista i jeste, ipak se došlo do samo 7 uzoraka koji nažalost nemaju sve potrebne elemente plana.

Opće podatke o lokalitetu ima najveći broj planova, ukupno 7 ili 100%. Historijat prethodnih istraživanja sadrže samo 4 plana ili 57, 14%. Valorizaciju lokaliteta sadrži svih 7 planova, odnosno naglašena je vrijednost lokaliteta i njegova zaštita. Slijedeći segment plana, cilj istraživanja, sadrži 6 planova ili 85, 71%. Stepenu ugroženosti lokaliteta se odnosi na antropogenu i/ ili prirodnu devastaciju lokaliteta, a naglašen je u samo 3 plana ili 42, 85%. Očekivani procenat ovih podataka u planovima je bio mnogo veći, s obzirom da je neophodno naglasiti i ubijediti relevantne institucije i investitore u neophodnost istraživanja i zaštite objekata i lokaliteta.²⁵⁶

Plan katastra podzemnih instalacija ne sadrži nijedan plan (0%), što je neočekivano, s obzirom da se sve okolnosti moraju predviđjeti posebno u urbanim sredinama, gdje je komunalna infrastruktura veoma isprepletena. Iako zakonska regulativa predviđa dostavljanje plana katastra podzemnih instalacija, između ostalog, da bi se dobila saglasnost za arheološka istraživanja na području koja su pod zaštitom Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika BiH, ta činjenica se često ne poštuje.

Uz zahtjev za izdavanje odobrenja iz člana 5. ovog zakona podnosilac zahtjeva dužan je priložiti:

- *izvod iz katastarskog plana;*
- *dokaz o vlasništvu ili pravu korišćenja zemljišta, objekta ili kompleksa;*
- *povijesni i graditeljski opis izvornog stanja objekta ili kompleksa sa postojećom arhitektonskom, fotografskom i drugom dokumentacijom;*
- *opis sadašnjeg stanja objekta ili kompleksa i*
- *projekat rehabilitacije objekta ili kompleksa.*

Uz zahtjev za rehabilitaciju objekta koji je potpuno uništen, pored priloga iz stava 1. ovog člana, podnositelj zahtjeva dužan je priložiti i glavni projekat²⁵⁷

²⁵⁶ Livingstone Smith, Cornelissen, Gosselain, MacEachern, 2017, 30.

²⁵⁷ „Službene novine Federacije BiH”, br. 2/02, 27/02, 6/04 i 51/07.

S obzirom da je plan vodič kroz i implementaciju projekta i osnova za monitoring, on pomaže da se projekat završi u optimalnom vremenskom periodu i da se sve aktivnosti simultano planiraju.²⁵⁸

Implementacija podrazumijeva detaljan opis metodologije i svih aktivnosti predviđenih planom. Najprije treba naglasiti vrstu istraživanja, kao što je to i učinjeno u svih 7 (100%) analiziranih planova. Detaljan opis implementacije imaju 3 plana (42, 85%), sažet ili nepotpun također 3, dok 1 plan uopće ne prezentira plan implementacije.

Detaljan opis plana implementacije treba da ima slijedeće neophodne podatke:²⁵⁹

- Neophodno je navesti metodologiju koja će biti primijenjena na predmetnom arheološkom nalazištu;
- Neophodno je navesti planirani raspored sonde, dimenzije sonde, te razloge izbora lokacije za otvaranje sonde;
- Neophodno je navesti planirani raspored testnih rovova (ako su planirani navesti i plan pozicije rova, razloge izbora lokacije za otvaranje rovova, te dimenzije rova);
- Neophodno je navesti planirani raspored bušotina (ako su planirane navesti promjer cilindra geomašine za uzimanje uzorka);
- Neophodno je navesti metodologiju predstavljanja nalaza (opisno, tabelarno i fotografski).

Sažet opis plana implementacije podrazumijeva izostavljanje pojedinih aktivnosti koje će se implementirati na arheološkom nalazištu, a koje bi trebalo predvidjeti po uzoru na detaljan opis implementacije.

Istaknuto vrijeme istraživanja sadrži 6 planova ili 85, 71%, dok detaljan opis aktivnosti članova ekipe sadrži 5 planova ili 71, 42%.

Mjere zaštite na radu su danas obavezujuće,²⁶⁰ a neželjene posljedice i za pojedinca i za struku imale bi nesagledive. Međutim, ovaj segment plana nije zastupljen ni u jednom analiziranom planu (0%).

Naglašenost multidisciplinarnog pristupa arheološkom lokalitetu ima samo 1 plan, odnosno 14, 28%. Finansijski plan sadrže 3 plana ili 42, 85%. Prijedlog posljednjeg sadržaja u planu jeste Plan zaštite i prevencije i/ ili prijedlog za dalja istraživanja ima 5 planova ili 71, 42%.

²⁵⁸ Carman, Belford, Schofield, 2011, 119,120; Cobb, Harris, Jones, Richardson, 2012, 45.

²⁵⁹ Burke, Smith, 2004, 6.

²⁶⁰ "Službene novine Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, br. 22/90.

Tabelarni prikaz elemenata izvještaja u 20 uzoraka

REDNI BROJ IZVJEŠTAJA	O lokalitetu	Historijat istraživanja	Valorizacija lokaliteta	Cilj istraživanja	Stepen ugroženosti lokaliteta	Opis implementacije		Nalazi			Opis aktivnosti članova ekipe	Interpretacija i zaključak	Plan zaštite i prevencije i/ili prijedlog za dalja istraživanja	Mjesto pohrane nalaza
						Detaljan	Sažet	Opis	Tabele	Foto- doku- mentacija				
1.	X		X	X		X		X	X	X	X	X		
2.	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X		X
3.	X			X	X		X			X	X	X		
4.	X	X		X	X		X	X				X		
5.	X			X			X	X				X		
6.	X	X		X			X	X				X		
7.	X	X		X			X	X		X		X		X
8.	X	X		X	X	X			X	X		X	X	
9.	X	X	X	X		X		X	X	X		X		
10.				X			X	X		X				
11.							X	X		X				
12.	X						X	X						
13.								X		X		X		X
14.									X	X				
15.	X			X				X		X				
16.				X		X		X		X				
17.	X		X	X		X	X		X	X	X	X	X	X
18.	X	X	X	X	X	X		X		X		X	X	
19.	X	X	X	X			X		X	X	X	X		
20.	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
UKUPNO	15	9	7	16	6	8	10	15	8	16	6	14	5	5
PROCENTI	75%	45%	35%	80%	30%	40%	50%	75%	40%	18%	30%	70%	25%	25%

Legenda:

Br. 1. Dostava izvještaja o obnovljenim arheološkim istraživanjima na lokalitetu Čaršijske (Esme Sultanije) džamija s pratećim objektima
 Br. 2. Izvještaj o ocjeni arheološkog potencijala na lokalitetu Grabovik- Zaketuše
 Br. 3 .Elaborat- ekspertiza; Atmejdani-saobraćajnica Čumurija-ul. H. Kreševljakovića
 Br. 4. Završni elaborat; Lokalitet Atmejdani-saobraćajnica Čumurija, ul. H. Kreševljakovića; Sistematska arheološka istraživanja od 16. maja do 27. juna 2005. godine; Faza II
 Br. 5. Završni elaborat; Lokalitet Atmejdani-park; Sondažna arheološka istraživanja, faza III, od 10.10.-29.10. 2005. godine
 Br. 6. Sondažna arheološka istraživanja Atmejdani-park, faza IV, 11. 04.-9. 05. 2006. godine; Završni elaborat,
 Br. 7. Butmirska kultura- neolitske populacije centralne Bosne (Pregled rezultata sondiranja 2005. godine na lokalitetu Okolište)
 Br. 8. Arheološka istraživanja antičkog lokaliteta „Gromile“, revitalizacija srednjovjekovne nekropole stećaka na lokalitetu „Podcrvenjak“ i rekognosciranje srednjovjekovnog grada u Kreševu
 Br. 9. Sondažna arheološka istraživanja zaštićenog lokaliteta Sultan Ahmedove džamije u Zenici- 26.07.-2.08. 2007. godine
 Br. 10. Izvješće o II. fazi podvodnih arheoloških radova na lokalitetu Desilo u Bajovcima- Hutovo blato
 Br. 11. Arheološka istraživanja prapovijesnog tumula i nekropole na lokalitetu Desilo Hutovo blato; Izvješće
 Br. 12. Izvještaj o rekognosciranju terena na dionici autoputa V-c Tarčin-Lepenica dugoj 9, 50 KM; 29.06.- 1. 07.2011. godine
 Br. 13. Elaborat istraživanja na koridoru V-c Bijača-Kravica: Grobovi na lokalitetu Sekulan, Zvirici, 11.-13.1.2012.
 Br. 14. Inventar nalaza „LUKE“, zaštitno arheološko istraživanje na trasi autoputa koridor Vc
 Br. 15. Tehnički elaborat; Rekognosciranje antičkih lokaliteta na području Kiseljaka
 Br. 16. Stručni nalaz i mišljenje o izboru lokacije arheološkog sondiranja uz unutrašnje područje megalitskog zida na gradini Ošanići kod Stoca s aspekta očuvanja njegove stabilnosti
 Br. 17. Stari grad Bužim; Izvještaj o arheološkim istraživanjima izvedenim od 06.04. do 27.04. 2008. godine
 Br. 18. Izvještaj o arheološkim geofizičkim istraživanjima na lokalitetu prahistorijskog naselja u Ripču
 Br. 19. Butmir- Tilava; Elaborat arheoloških istraživanja
 Br. 20. Izvještaj o arheološkim prethodnim radovima istražnog karaktera- plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika; Arheološko područje- prahistorijsko naselje u Butmiru

Analiza tabelarnog prikaza elemenata izvještaja u 20 uzoraka

Prvih 6 stavki iz izvještaja su istovremeno i prvi dijelovi plana arheoloških istraživanja, s tim što se šesta kolona - opis implementacije odnosi na detaljan opis realizacije metodologije na arheološkom nalazištu. Opis lokaliteta ima 15 izvještaja ili 75%.

S obzirom da je veoma važno locirati arheološko nalazište u širem i užem kontekstu (dio države, grada, k.č., k.o.) uz opis geomorfoloških karakteristika terena, očekivao se i veći broj. Historijat istraživanja ima 9 izvještaja ili 45%, uz napomenu da neki izvještaji iz objektivnih razloga nemaju ovaj segment izvještaja, ako lokalitet nije ranije istražen ili se odnosi na inventar nalaza ili nalaz stručnjaka građevinske struke. Informacije o valorizaciji lokaliteta ima samo 7 izvještaja ili 35%, što se odnosi na kategorizaciju kulturnog naslijeđa (da li je kulturno dobro proglašeno nacionalnim spomenikom ili ne).

Cilj istraživanja ima 15 izvještaja ili 75%. Stepenn ugroženosti lokaliteta se odnosi na antropogenu i prirodnu devastaciju kulturnog dobra. O ovom segmentu podatke daje samo 6 izvještaja, odnosno 30%. Najveći broj izvještaja ima opis implementacije, čak 18 (90%), ali ih je bilo nepohodno razdvojiti na one izvještaje koji imaju detaljan ili sažet opis implementacije. Od ukupno 20 analiziranih izvještaja, 8 ima detaljan opis.

Detaljan opis implementacije na arheološkom nalazištu podrazumijeva:²⁶¹

- Opis metodologije na arheološkom nalazištu: invazivna/ neinvazivna;
- Opis testnih sondi: dimenzije sonde (dužina, širina, dubina, površina, zapremina), razlozi izbora lokacije za otvaranje sondi, opis svakog stratigrafskog sloja;
- Opis testnih rovova (ako su otvarani): razlozi izbora lokacije, koja mašina je korištena za mašinski iskop, dimenzije rova (dužina, širina, dubina, površina, zapremina), opis svakog stratigrafskog sloja;
- Opis bušotina (ako su otvarane): promjer cilindra geomašine za uzimanje uzorka, razlozi izbora lokacije;
- Karte s prostornim rasporedom sondi i/ili rovova i/ ili bušotina, zatim karte na kojima je predstavljena distribucija nalaza po periodima;
- Dokumentovanje nalaza: opisno, tabelarno i fotografski.

²⁶¹ Burke, Smith, 2004, 309- 322; Management of Archaeological Projects (MAP 2) in The Concise Oxford Dictionary of Archaeology, 1991.

Sažet opis implementacije pruža nedovoljan broj informacija o implementiranim aktivnostima na arheološkom nalazištu, npr. pojedini izvještaji nemaju dovoljno podataka o dimenzijama sondi/rovova/bušotina ili nemaju podatke o stratigrafskim slojevima, a imaju opis i fotografije nalaza.

Uočljivo je da izvještaji od 2014. godine sadrže mnogo više podataka nego raniji izvještaji. Nalazi su prezentirani na tri načina (mada neki imaju i grafički prikaz): opisno, tabelarno i fotografski, ali je uočeno da samo 4 ili 20% izvještaja imaju na taj način potpunu prezentaciju nalaza. Opisno su prezentovani nalazi u 15, odnosno 75% izvještaja, tabelarno u 8 ili 40%, a fotokatalog nalaza ima 16 ili 80%. Uočava se činjenica da svi izvještaji imaju prezentovanje nalaza na bar jedan način. Opis aktivnosti članova ekipe ima samo 6, odnosno 30% izvještaja. Obrnuta je situacija sa interpretacijom i zaključkom, jer 6 izvještaja uopće nema ovaj izrazito važan segment izvještaj, dok 14 ili 70% izvještaja ima interpretaciju. Plan zaštite i prevencije, koji je također veoma bitan segment izvještaja, ima samo 5, odnosno 25% izvještaja. Isti broj izvještaja (5 ili 25%) ima navedeno mjesto pohrane nalaza. Na lokalitetima na kojima nisu pronađeni nalazi, iz različitih razloga, ovaj podatak nije neophodan.

Zaključak

Iako je Bosna i Hercegovina veoma bogata ostacima materijalne kulture proteklih epoha, postoje brojni problemi koji se manifestiraju na arheološkim nalazištima. Oni su prvenstveno posljedica neusklađenosti zakonske legistative sa savremenim zahtjevima arheologije. Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnog, historijskog i prirodnog naslijeđa iz 1985. godine, koji je u Federaciji Bosne i Hercegovine još uvijek na snazi, terminološki i sadržajno je zastario, a u entitetu Republika Srpska je neznatno izmijenjen, dok je zakon iz 2008. godine još uvijek u formi nacrt (Nacrt zakona o zaštiti kulturne baštine 2008), što implicira da se u našoj zemlji presporo dešavaju pozitivne promjene.

U susjednim zemljama, zakoni o zaštiti kulturne baštine su mijenjani dva, tri i više puta od raspada Jugoslavije, te su pravilnici o arheološkim istraživanjima usklađivani sa izmjenama zakona. U skladu sa Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnog, historijskog i prirodnog naslijeđa iz 1985. godine u Bosni i Hercegovini nikada nije donijet pravilnik koji bi definirao uvjete za obavljanje arheoloških istraživanja kao što je to učinjeno naprimjer u Hrvatskoj 2010. godine ili u Crnoj Gori 2011. godine.

Problem predstavlja i poštivanje odredbi važećeg zakona, koje tretiraju proceduru dobijanja odobrenja za arheološko istraživanje podnošenjem plana nadležnoj instituciji.

U periodu pribavljanja dokumenata (planova i izvještaja) za analizu i detektovanje problema na arheološkim nalazištima, naišla sam na različite prepreke kao što je nepostojanje plana, nepotpun plan ili nepotpun izvještaj, kao i na odbijanje davanja na uvid ovih dokumenata. Iako je naglašena svrha uvida u dokumentaciju, nije prepoznata važnost istraživačkog rada. Tragajući za dostupnom dokumentacijom sa arheoloških nalazišta u Bosni i Hercegovini uvidjela sam zakonsku neuređenost i nesistematičnost. Obratila sam se Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine s molbom da mi dozvole pristup arheološkoj dokumentaciji u svrhu izrade završnog diplomskog rada na II ciklusu studija, ali s obzirom da, prema *Pravilniku o uvjetima i načinu ostvarivanja uvida u muzejsku građu i muzejsku dokumentaciju Zemaljskog muzeja BiH, Član 7*, arheološka terenska dokumentacija koju posjeduje Zemaljski muzej BiH nije bila dostupna, pa se ista nije mogla uvrstiti u rad.

Međutim, dostupnost dokumentima su mi omogućili u Zavodu za zaštitu spomenika pri Federalnom ministarstvu kulture i sporta, u Federalnom ministarstvu prostornog uređenja, u

Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika i u Institutu za arheologiju pri Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, na čemu sam im zahvalna.

Zbog svega navedenog dostupno je bilo sedam planova i dvadeset izvještaja, koji su omogućili da se odrede neophodni sadržaji ovih dokumenata. Metodичnost planiranja se ogleda u prikupljanju svih poznatih činjenica o arheološkom lokalitetu sa jasnim ciljem istraživanja i detaljnim planom implementacije karakterističnim za određenu vrstu istraživanja, što omogućava brže dobijanje dozvole za istraživanje, uštedu vremena i novca i, naravno, dolazak do novih naučnih saznanja. Predviđene aktivnosti u planu arheološkog istraživanja popravljaju i unaprijeđuju cjelokupnu metodologiju. Savremeni planovi imaju svrhu sveobuhvatnih programa, koji definiraju elemente simultanosti na arheološkom nalazištu, te sistematično i programirano djelovanje svih članova arheološkog tima, što omogućava efikasnije pribavljanje velikog broja podataka potrebnih za donošenje relevantnih zaključaka u izvještaju.

U našoj zemlji je izražen problem finansiranja novih arheoloških istraživanja, a ubrzana urbanizacija, gradnja puteva i eksploatacija prirodnih resursa, prijeti da uništi ili znatno ošteti vrijedne lokalitete. Zato je značajno da se akademska arheološka zajednica nametne stručnošću i kompetencijama nadležnim institucijama i dobije snažnu podršku u izvodivosti i značaju predloženog projekta istraživanja. To podrazumijeva visoke stručne i etičke kompetencije, odgovornost prema struci i potpis arheologa samo na naučno utemeljenom dokumentu. Nova naučna saznanja i otkrića su osnovni razlog rada na arheološkim nalazištima i zbog toga se od voditelja istraživanja očekuje detaljan plan za koji će se odobriti finansiranje te izvještaj koji će opravdati ta sredstva pred finansijerom i pred akademskom zajednicom. Izvor finansiranja arheoloških istraživanja su nadležne institucije, grantovi, sredstva fondova, a ponekad i privatni kapital. U našoj zemlji najčešće institucije lokalne samouprave finansiraju arheološka istraživanja na svom području, dok se u posljednje vrijeme, zahvaljujući novoj generaciji poslijeratnih arheologa kompetentnih za pisanje kvalitetnih projekata, pribavljaju sredstva iz evropskih fondova. Struktura izvještaja je predložena u radu i podrazumijeva obavezne elemente bez obzira na vrstu i obim istraživanja, a to su elementi plana, podaci o implementaciji metodologije, podaci o nalazima, analiza i rezultati istraživanja, te plan zaštite i prevencije ili mjere i preporuke investitoru. U izvještaju će implementirane aktivnosti dovesti do zaključka o vrijednosti i održivosti arheološkog potencijala, o porukama iz prošlosti koje treba učiniti dostupnim savremenim ljudima, jer kulturna baština ima temeljnu ulogu u razvoju kolektivnog identiteta. Sastavni dio izvještaja

je plan zaštite i prevencije, koji bi trebao predstavljati naučni i vizionarski pristup arheološkom nalazištu i značajnu pomoć investitoru istraživanja, ali ima i edukativnu, kulturološku i ekonomsku vrijednost za savremenog čovjeka, uz poštivanje parametara definisanih Valletta konvencijom, čiji je potpisnik i Bosna i Hercegovina.

Izveštaj ili elaborat sa arheološkog nalazišta treba učiniti dostupnim naučnim krugovima, ali i ljubiteljima arheologije, jer tako izlazi iz domena „sive literature“ i opravdava uložena finansijska sredstva. Na taj način se dodatno potencira na najstrožijem intelektualnom poštenju autora izvještaja, jer se neće desiti podsvjesno opuštanje u preciznosti opažanja na zaštitnim istraživanjima nakon kojih lokalitet ostaje potpuno devastiran.

Struktura izvještaja ovisi o vrsti istraživanja i periodu kojem pripada arheološko nalazište, ali je u tabelarnom prikazu strukture izvještaja dat opći pristup pisanja izvještaja.

Analizirani planovi i izvještaji o arheološkim nalazištima u Bosni i Hercegovini u novijem periodu, oslikavaju vidan napredak u metodološkom pristupu istraživanju, jer se istraživanje pažljivo planira uz kombinovanje neinvazivnih metoda sa metodama klasične arheologije, što daje pouzdane rezultate, te se sa mnogo više pažnje, na više načina, bilježi stratigrafski kontekst nalaza. Ukoliko se arheološki nalazi iz finansijskih razloga ne mogu tretirati savremenim naučnim metodama, sve je značajnije pažljivo bilježenje i pohranjivanje terenske dokumentacije zajedno s nalazima, do trenutka kada će se za naučna istraživanja izdvajati više novca.

S obzirom da su kulturna dobra važan faktor nacionalne identifikacije i da predstavljaju dugoročan resurs za održiv razvoj, neophodno je donijeti novi Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnog, historijskog i prirodnog naslijeđa, i podzakonska akta koja bi definirala strukturu planova i izvještaja ovisno o vrsti i obimu arheoloških istraživanja. Potrebno je donijeti program zaštite i očuvanja kulturnih dobara na svakom nivou vlasti, odrediti prioritete, planirati podršku, finansiranje i sufinansiranje projekata od javnog interesa u oblasti kulturne baštine, jer će na taj način kulturna dobra biti u funkciji edukacije i pojedinca i društva u cjelini.

Literatura

Knjige:

COBB, HARRIS, RICHARDSON 2012: Hannah Cobb, Oliver J.T. Harris, Cara Jones Philip Richardson, *Reconsidering Archaeological Fieldwork; Exploring On-Site Relationships Between Theory and Practice*, Springer.

ANDREWS 1991: Gill Andrews, *Management of Archaeological Projects*, English Heritage.

ANTOLOVIĆ 2012: Jadran Antolović, *GAP analiza zakonodavstva Bosne i Hercegovine u području kulture, Izvještaj s preporukama*.

BARKER 2000: Philip Barker, *Tehnike arheološkog iskopavanja*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split.

BOWENS 2009: Amanda Bowens, *Underwater Archaeology, The NAS Guide to Principles and Practice*, The Nautical Archaeology Society, United Kingdom.

BURKE, SMITH 2004: Heather Burke, Claire Smith, *The Archaeologist's Field Handbook*, Allen & Unwin, Australia.

CULTURAL HERITAGE AGENCY 2009: Stichting Bouwhistorie Nederland, Association of Netherlands Municipalities, Office of the Chief Government Architect, Government Buildings Agency.

DREWETT 2001: Peter L. Drewett, *Field Archaeology, An Introduction*, University College London, London.

LIVINGSTONE SMITH, CORNELISSEN, MACEACHERN 2017: Alexandre Livingstone Smith, Els Cornelissen, Olivier P. Gosselain, Scott MacEachern, *Field Manual for African Archaeology*, Royal Museum for Central Africa, Tervuren.

SCHOFIELD, CARMAN, BELFORD 2011: John Schofield, John Carman, Paul Belford, *Archaeological Practice in Great Britain; A Heritage Handbook*, Springer.

TASIĆ 2015: Nenad N. Tasić, *Metodologije i procedure na arheološkim istraživanjima u Vinči 1998-2015*, Beograd.

TEUTONICO, PALUMBO 2002: Jeanne Marie Teutonico and Gaetano Palumbo, *The Planning for Conservation and Management of Archaeological Sites*, in *Planning for Conservation and Management of Archaeological Sites*, Getty Conservation Institute and Loyola Marymount University, Corinth, Greece.

TIMONEY 2008: Steven M. Timoney, Presenting Archaeological Sites to the Public in Scotland, Department of Archaeology, University of Glasgow, Glasgow.

Članci:

BOJANOVSKI 1974: Ivo Bojanovski, Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji, ANUBIH, CBI djela, knj. XLVII, Sarajevo.

BUSULADŽIĆ 2012: Adnan Busulažić, Kasnoantička grobnica na svod, crkva i nekropola na lokalitetu/ Studena česma u Donjem Vakufu, Godišnjak ANUBIH, Centar za balkanološka ispitivanja Sarajevo, knj. 41; Sarajevo.

CLARCKE, POPESCU 2014: Rachel Clarke, Liz Popescu, An Introduction to Archaeological Report Writing, Jigsaw Cambridgeshire Best Practice Users' Guide, Cambridgeshire.

GREGI, LAPAINE, SKOBERNE 1982: Zoran Gregl, Damjan Lapaine, Želimir Skoberne, Neki aspekti arheoloških iskopavanja u suvremenim urbanim sredinama : (metodološko-organizacijski osvrt). *Informatica museologica*, 13(1-2), 28-30.

GUIDELINES 2016: Flinders University Archaeology Department—Thesis Proposal Guidelines, Adelaide, South Australia.

HADŽIHASANOVIĆ, KALJANAC 2016: Jesenko Hadžihasanović, Adnan Kaljanac , Bosnia and Herzegovina: Preventive Archaeology is Still Recovering in Recent Developments in Preventive Archaeology in Europe, Ljubljana University Press, Faculty of Arts.

KALJANAC 2014: Adnan Kaljanac, Historija arheologije, U potrazi za prošlošću, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo.

NEW DELHI ICOMOS GENERALASSEMBLY REVIEW DRAFT 2017: Salalah Guidelines For The Management Of Public Archaeological Sites; To be used in conjunction with the Salalah recommendation on archaeological parks and sites, New Delhi General Assembly review draft, New Delhi.

NOVAKOVIĆ 2015: Predrag Novaković, Historija arheologije u novim zemljama jugoistočne Evrope, Univerzitet u Sarajevu.

NOVAKOVIĆ, GROSMAN, MASARYK, NOVŠAK 2007: Predrag Novaković, Darja Grosman, Rene Masaryk, Matjaž Novšak, Minimalni standardi izkopavalne dokumentacije: pregled stanja in predlogi standardov, Ljubljana.

NURIKIĆ 2016: Bedrudin Nurikić, Sukob mišljenja institucija zaštite kulturnog naslijeđa

RADIĆ-ROSSI 2008: Irena Radić- Rossi, Zaštitno arheološko istraživanje u vranjičkome podmorju 2005./2006.. Tusculum : časopis za solinske teme, 1(1), 17-33.

Planovi:

BUSULADŽIĆ 2005: Adnan Busuladžić, Zaštitna arheološka istraživanja lokaliteta Studena Česma u Donjem Vakufu- Bosna i Hercegovina, Sarajevo.

GRUPA AUTORA 2010: „Društvo arheologa 1894“, Plan i program istraživanja na lokalitetu Atmejdani- završno čišćenje, Sarajevo.

GRUPA AUTORA 2015: „Društvo arheologa 1894“, Plan i program istraživanja na lokalitetu Butmir- Tilava, Sarajevo.

KALJANAC 2016: Adnan Kaljanac, Plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika Arheološko područje- prahistorijsko naselje u Butmiru, općina Ilidža (Faza I), Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet, Institut za arheologiju, Sarajevo.

KALJANAC 2016: Adnan Kaljanac, Područje i ostaci graditeljske cjeline – Čaršijska (Esme Sultanije) džamija sa pratećim objektom: šadrvanom, stambenim objektom, mektebom i haremom, Sarajevo.

KALJANAC, DELIĆ, TOPIĆ 2016: Adnan Kaljanac, Amir Delić, Denis Topić, Projektni zadatak; Arheološko područje Ripač u selu Ripač kod Bihaća, Bihać.

SIJARIĆ, RUSHWORTH, CARLTON 2007: Mirsad Sijarić, Alan Rushworth, Richard Carlton, Zahtjev za izvođenje arheoloških radova na lokalitetu Starog grada u Bužimu, Sarajevo.

Izvještaji:

BUSULADŽIĆ 2007: Adnan Busuladžić, Arheološka istraživanja antičkog lokaliteta „Gromile“, revitalizacija srednjovjekovne nekropole stećaka na lokalitetu „Podcrvenjak“ i rekognosciranje srednjovjekovnog grada u Kreševu, Sarajevo.

BUSULADŽIĆ 2007: Adnan Busuladžić, Sondažna arheološka istraživanja zaštićenog lokaliteta Sultan Ahmedove džamije u Zenici- 26.07.-2.08. 2007. godine, Sarajevo.

ĆEMAN 2007: Mirza Hasan Ćeman, Elaborat, Kulturno, historijsko i arheološko određenje lokaliteta Bakrbaba hadži Alijine džamije i Medrese hadži Ismaila Misrije na Atmejdani u Sarajevu u kontekstu uređenja prostora Atmejdana, I-II, Sarajevo.

DODIG 2012: Radoslav Dodig, Elaborat istraživanja na koridoru V-c Bijača-Kravica: Grobovi na lokalitetu Sekulan, Zvirici, 11.-13.1.2012., Ljubuški.

FEKEŽA- MARTINOVIĆ, ČOBANOV 2011: Lidija Fekeža-Martinović, Silvana Čobanov, Izvještaj o rekognosciranju terena na dionici autoputa V-c Tarčin-Lepenica dugoj 9, 50 KM; 29.06.- 1. 07.2011. godine, Sarajevo.

GAVRILOVIĆ 2004: Margita Gavrilović, Elaborat- ekspertiza; Atmejdani-saobraćajnica Čumurija-ul. H. Kreševljakovića, Sarajevo.

GAVRILOVIĆ 2005: Margita Gavrilović, Lokalitet Atmejdani-park; Sondažna arheološka istraživanja, faza III, od 10.10.-29.10. 2005. godine; Završni elaborat, Sarajevo.

GAVRILOVIĆ 2005: Margita Gavrilović, Lokalitet Atmejdani-saobraćajnica Čumurija, ul. H. Kreševljakovića; Sistematska arheološka istraživanja od 16. maja do 27. juna 2005. godine; Faza II; Završni elaborat, Sarajevo.

GAVRILOVIĆ 2006: Margita Gavrilović, Sondažna arheološka istraživanja Atmejdani-park, faza IV, 11. 04.-9. 05. 2006. godine; Završni elaborat, Sarajevo.

GRUPA AUTORA 2011: „Društvo arheologa 1894“, Inventar nalaza „LUKE“, zaštitno arheološko istraživanje na trasi autoputa koridor Vc, (2011)

GRUPA AUTORA 2015: „Društvo arheologa 1894“, Butmir- Tilava; Elaborat arheoloških istraživanja, Sarajevo.

HADŽIHASANOVIĆ 2014: Jesenko Hadžihasanović, Tehnički elaborat; Rekognosciranje antičkih lokaliteta na području Kiseljaka, Sarajevo.

KALJANAC 2015: Adnan Kaljanac, Izvještaj o arheološkim geofizičkim istraživanjima na lokalitetu prahistorijskog naselja u Ripču, Sarajevo.

KALJANAC 2016: Adnan Kaljanac, Izvještaj o arheološkim prethodnim radovima istražnog karaktera- plan preventivne prospekcije arheološkog potencijala na lokalitetu nacionalnog spomenika; Arheološko područje- prahistorijsko naselje u Butmiru“, Sarajevo.

KALJANAC 2016: Adnan Kaljanac, Dostava izvještaja o obnovljenim arheološkim istraživanjima na lokalitetu Čaršijske (Esme Sultanije) džamija s pratećim objektima, Sarajevo.

KUJUNDŽIĆ- VEJZAGIĆ, MULLER, RASSMANN 2005: Zilka Kujundžić- Vejzagić, Johannes Muller, Knut Rassmann, Butmirska kultura- neolitske populacije centralne Bosne (Pregled rezultata sondiranja 2005. godine na lokalitetu Okolište), Sarajevo.

NOVAKOVIĆ, MUŠIČ, NOVŠAK, SKORUPAN 2014: Predrag Novaković, Branko Mušič, Matjaž Novšak, Jašar Skorupan, Izvještaj o ocjeni arheološkog potencijala na lokalitetu Grabovik- Zaketuše, Ljubljana.

SIJARIĆ, CARLTON, RUSHWORTH 2008: Mirsad Sijarić, Richard Carlton, Alan Rushworth, Stari grad Bužim; Izvještaj o arheološkim istraživanjima izvedenim od 06.04. do 27.04. 2008. godine, Sarajevo.

SOFTIĆ 2011: Kenan Softić, Stručni nalaz i mišljenje o izboru lokacije arheološkog sondiranja uz unutrašnje područje megalitskog zida na gradini Ošanići kod Stoca s aspekta očuvanja njegove stabilnosti, Sarajevo.

VASILJ 2008: Snježana Vasilj, Arheološka istraživanja prapovijesnog tumula i nekropole na lokalitetu Desilo Hutovo blato; Izvješće, Mostar.

VASILJ 2008: Snježana Vasilj, Izvješće o II. fazi podvodnih arheoloških radova na lokalitetu Desilo u Bajovcima- Hutovo blato, Mostar.

Zakoni:

Zakon o izmjenama i dopunama zakona o kulturnim dobrima. (2008). Službeni glasnik Republike Srpske br.103/08.

Zakon o kulturnim dobrima. (1995). Službeni glasnik Republike Srpske br. 11/95.

Zakon o odobravanju građenja van granica nacionalnih spomenika odnosno van privremenih granica i provođenju mjera zaštite. (2008). „Službene novine HNK“, br. 5/08.

Zakon o sprovođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini. (2002, 2004, 2007). „Službene novine Federacije BiH“, br. 2/02 , 27/02, 6/04 i 51/07.

Zakon o zaštiti 1985.(1985). Službeni List Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, godina XLI, broj 20 od 16. jula 1985. godine.

Zakon o zaštiti i korištenju kulturno-povijesne i prirodne baštine. (1999). „Narodne novine ŽZH“, 6/99.

Zakon o zaštiti kulturne baštine . (2000). „Službene novine KS“, broj 2/00.

Zakon o zaštiti kulturne baštine. (2012, 2013). „Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 7/12 i 12/13.

Zakon o zaštiti kulturnog naslijeđa. (2004). „Službeni glasnik USK“, broj 3/04.

Zakon o zaštiti kulturno-historijskog naslijeđa u HNK. (2006). „Službene novine HNK“, broj 2/06.

Zakon o zaštiti na radu. (1990). "Službene novine Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, br. 22/90".

Sažetak

Arheološka istraživanja i osnovni metodološki principi njihove primjene u Bosni i Hercegovini su nerijetko djelomično dokumentirani, uglavnom kroz osnovnu interpretaciju ili izvještaj, bez preciznije navedenih elemenata metodološkog pristupa, a koji prema trenutnim svjetskim standardima podrazumijeva izradu detaljnog plana istraživanja i izvještaj o detaljnoj implementaciji svih metoda korištenih na arheološkom nalazištu. Analizirajući 27 uzoraka (7 planova i 20 izvještaja) uočeni su značajni pomaci u dokumentiranju arheoloških istraživanja, ali se još uvijek uočava nedovoljna sistematiziranost. Tri glavna definirana segmenta dokumentiranja su plan, implementacija plana, te interpretacija dobijenih rezultata, međutim, prema analiziranoj dostupnoj dokumentaciji evidentno je da se najčešće nailazi samo na izvještaj, bez plana, a posebno bez implementacije plana. S obzirom da je zakonska obaveza istraživača pribavljanje dozvole nadležnih institucija za istraživanje, pri čemu je neophodno priložiti detaljan plan istraživanja sa jasno definiranim metodološkim elementima, a prema provedenoj analizi, moguće je konstatirati da je poštivanje ove zakonske regulative najčešće izostavljeno. Ponekad se sa veoma šturim informacijama o lokalitetu traži dozvola, što ne može biti zamjena za plan istraživanja.

Plan je neophodan dio dokumentacije kako bi nadležne institucije bile upućene u razloge i vrstu istraživanja, ali predstavlja i sistematičan i krajnje odgovoran pristup terenskom istraživanju.

Nakon obavljenih istraživanja na arheološkom lokalitetu, zakonska obaveza istraživača jeste da dostavi nadležnim institucijama i izvještaj sa terena koji sadrži i podatke o primjeni plana implementacije, interpretaciju rezultata istraživanja, tačnije jasno vidljive devijacije implementacije u odnosu na prvobitni plan istraživanja, i idejni prijedlog daljeg djelovanja. Ova tri proceduralna segmenta predstavljaju temeljni način dokumentiranja arheoloških istraživanja, jer podrazumijevaju detaljan opis svih aktivnosti koje prethode početku arheoloških istraživanja na terenu, opis svih aktivnosti na samom arheološkom nalazištu, valorizaciju postignutih rezultata, njihovu naučnu utemeljenost i stvaranje preduvjeta za dalja istraživanja kao detaljan uvid i jasno polazište za buduće istraživače.

Ključne riječi: Plan, implementacija, izvještaj, metodologija, dokumentacija

Summary

Archaeological research and basic methodological principles of their application in Bosnia and Herzegovina are often documented partially, mainly through basic interpretation or report, without the precisely named elements of the methodological approach, which according to current world standards implies a detailed research plan and report on the detailed implementation of all methods used at the archaeological site. By analyzing 27 samples (7 plans and 20 reports), significant advances in archaeological research have been noted, but insufficient systematicity is still noticed. The three main segments of the documentation are the plan, the implementation of the plan and the interpretation of the obtained results, however, according to the analyzed available documentation, it is evident that the most commonly encountered segment is the report, without a plan, and especially without the implementation of the plan. Given that the legal obligation of the researcher is to obtain the permission of the relevant research institutions, it is necessary to submit a detailed research plan with clearly defined methodological elements, and according to the analysis conducted, it is possible to state that compliance with this legislation is most often omitted. Sometimes, given very poor information about the site, one is asking for a license, which can never be a substitute for the research plan.

The plan is an indispensable part of the documentation in order to inform the competent institutions of the reasons and purpose of research, but it also represents a systematic and ultimately responsible approach to field research.

After carrying out research on the archaeological site, the legal obligation of the researcher is to provide the competent institutions with a report from the field which also contains data on the appliance of the implementation plan, the interpretation of the research results, meaning more clearly visible deviations of implementation compared to the original research plan, and the preliminary proposal for further action. These three procedural segments represent the basic method of documenting archaeological research, primarily because they imply a detailed description of all the activities to which they precede, as well as those at the archaeological site itself, which value the achieved results, their scientific foundations and creates the prerequisite for further research as well as a detailed insight into the current situation from the perspective of future researchers.

Key words: Plan, implementation, report, methodology, documentation

Biografija

Azra Sarić je rođena 25. 04. 1994. godine u Sarajevu gdje je završila osnovnu školu „Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak“ 2008. godine, a potom i „Drugu gimnaziju Sarajevo“ 2012. godine. Filozofski fakultet u Sarajevu, Odsjek za historiju - Katedru za arheologiju, upisala je 2012. godine, a završila 2015. godine, te stekla zvanje Bakalaureat arheologije, odbranivši dodiplomski rad pod nazivom “Jednopedljaste lučne fibule sa trougaonom nogom i dva diska na prostoru zapadnog Balkana“. Iste godine upisala je master studij na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu na Odsjeku za historiju – Katedri za arheologiju.

Bila je korisnik stipendije za međunarodnu kreditnu mobilnost projekta „Učešće u programima mobilnosti na osnovu potpisanih institucionalnih programa mobilnosti sa univerzitetima u Hrvatskoj, Austriji, Sloveniji i Njemačkoj“ potpisanog između Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke i Univerziteta u Sarajevu.

Učestvovala je na konferenciji i radionici projekta BIHERIT: „Izveštaj o radu arheološke škole na lokalitetu Zaketuša kraj Srebrenika“, 2014. godine;

Objavljen je njen prikaz knjige u RADOVI (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija), Filozofski fakultet u Sarajevu, 2016. godine pod naslovom: „Predrag Novaković, Historija arheologije u novim zemljama Jugoinstočne Evrope, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2015, 302. str.“

Učestvovala je na arheološkim istraživanjima na slijedećim lokalitetima:

2012: Arheološko iskopavanje na trasi Mošunj, Travnik

2012: Arheološko istraživanje kasnoantičke bazilike na lokalitetu Crkvina u Brezi

2012: Arheološko istraživanje primjenom metode daljinskih istraživanja (remote sensing), Doboj

2014: Arheološko istraživanje primjenom metode daljinskih istraživanja (remote sensing), Goražde

2014: Arheološko iskopavanje na prahistorijskom lokalitetu Zaketuša, Srebrenik

2015: Arheološko iskopavanje na srednjovjekovnom lokalitetu Kopošići, Ilijaš

2015: Arheološko istraživanje primjenom metode daljinskih istraživanja (remote sensing), Jevrejsko groblje, Sarajevo

2015: Arheološko istraživanje primjenom metode daljinskih istraživanja (remote sensing), Ripač, Bihać

2016: Arheološka prospekcija na prahistorijskom lokalitetu Butmir, Sarajevo

- 2017: Arheološka iskopavanja na srednjovjekovnom gradu Visoki, Visoko
- 2017: Arheološka istraživanja na lokalitetu Ripač kod Bihaća
- 2017: Arheološka istraživanja na lokalitetu harema Kalin hadži Alijine džamije, Sarajevo
- 2017: Sistematska arheološka istraživanja na prahistorijskom lokalitetu Butmir (faza II), Sarajevo